

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal
ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X
Haziran / June 2019, 23 (1): 103-125

**17. ve 20. Yüzyıllar Arasında Arşiv Belgelerine Yansıyan
Antalya Medreseleri**

Antalya Madrasahs Between the 17th and 20th Centuries As Reflected in Archive Documents

Gülşen İstek

Dr.Öğr.Üyesi, Siirt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı
Assistant Professor, Siirt Uni., Faculty of Theology, Department of Islamic History and Arts
Siirt, Turkey

gulsenistek@siirt.edu.tr
orcid.org/0000-0003-3064-1071

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 01 Şubat / February 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 03 Mayıs / May 2019

Cilt / Volume: 23 **Sayı / Issue:** 1 **Sayfa / Pages:** 103-125

Atıf / Cite as: İstek, Gülşen. "17. ve 20. Yüzyıllar Arasında Arşiv Belgelerine Yansıyan Antalya Medreseleri [*Antalya Madrasahs Between the 17th and 20th Centuries As Reflected in Archive Documents*]". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 23/1 (June 2019): 103-125. <https://doi.org/10.18505/cuid.520904>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Sivas, 58140 Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/cuid>

Antalya Madrasahs Between the 17th and 20th Centuries As Reflected in Archive Documents

Abstract: Antalya, which is today's attraction center with its historical and natural beauties, was described as "a city like heaven" since ancient times. This city hosted many civilisations and states until the 13th century and became an important seaport after The Seljuks took over the region. The Seljuks applied civilization and urbanization policy also in Antalya, like other regions they ruled. The mosques, madrasahs (Islamic theology institutions), schools, baths, caravansearis (hostels), hospices, and water cisterns in this period changed the structure of the city and paved the way for improvements of public life. During the Ottomans some of these social institutions were kept active while the others no longer served to the public. However, with the construction of new social institutions, urbanization was resumed. The madrasahs were generally built near or adjacent to the mosques, and had a significant role in developing the society and cultural structure. Although the madrasahs in Antalya were mainly the institutions that maintain the education system, the research on these madrasahs mostly focuses on their architectural features. The majority of these madrasahs that are not comprehensively studied. Therefore, the functioning structures and the problems of Antalya Madrasahs (Antalya, Korkuteli and Elmalı), which are reflected in the archive documents between the 17th and 20th centuries and also both individuals and institutions that had influence on these madrasahs are going to be investigated in this study. Thus, this paper will shed more light on Antalya Madrasahs.

Summary: Antalya city, which was completely under the Seljuk sovereignty during the reign of Sultan Alaeddin Keykubat I (1219-1236), was named as Alâiyye dedicated to the Sultan's name and became an important port city of the Seljuk State after then. In the process of the fall of the Seljuk State and the beginning of the Emirates (Beylikler) period, the city became a land of Teke-Oğulları, a part of a Hamid-oğulları, and in 1390 the city became an Ottoman city after the struggle of Yıldırım Bayazid with Teke-oğulları.

Antalya was home to the madrasahs, one of the formal education institutions during both the Seljuk and the Ottoman Empire. The madrasahs were built next to the mosque or in a detached area built by sometimes administrators or statesmen, sometimes by members of the dynasty or by the citizens who were wealthy. In Antalya, both single floor and second floor madrasahs were built.

This study based on the documents from Prime Ministry Ottoman Archive, the travel books of İbn Bibi and Evliya Çelebi, the works on Antalya Madrasahs to be determine the madrasah in the districts of Antalya as Korkuteli and Elmalı. In addition to the Seljuk madrasahs such as İmaret Madrasah, Atabey Armagan Madrasah and Karatay Madrasah, there are also some madrasahs belonging to the Ottoman period, in Antalya. As a matter of fact, the madrasahs increased in number in the period of the Ottoman. Antalya madrasahs which are reflected in archival documents for any reason are as follows: "Süleyman Madrasah" located in Hatip Süleyman Street, "Madrasah built by Hacı Mahmed" located in Elmalı Street, "Hacı Abbaszâde Hacı Süleyman Madrasah" in Süleyman Street, "İsmail Efendi Madrasah" in Tahtapazarı Kızılsaray Street, Kasab Hacı Ahmed Madrasah, Hacı Cafer Ağa Madrasah, Murad Ağa Madrasah, Esir Hacı Ali Madrasah, Hacı Hasan Madrasah, "Madrasah built by Hasan Efendi" in Keçiyalar Street, in the Kadılar Street of Gediz County "Madrasah built by Yusuf Efendi", "Madrasah built by Hızır Efendi" in Cami-i atik Street, Murat Pasha Madrasah, "Sefer Ağa Madrasah" located outside the city wall, "Büyülü Minaret Madrasah, Hatuniye Madrasah, Sheik Sinan Camii Madrasah located outside the city Wall, In addition to these madrasahs mentioned in some studies in Antalya, it is also stated that there are madrasahs such as Müsellim Madrasah, Kesik Minaret Madrasah, Karakas Madrasah, Varsaklı Mehmet Efendi Madrasah, Meydan Madrasah, Sürmeli Madrasah, Canmülk Madrasah, Ahi Kız Madrasah, Hacı Naim Efendi Madrasah, Susam Madrasah, Çömlekçi Madrasah, Değirmenönü Madrasah, Ak Mescid Madrasah, Âşık Doğan Madrasah and Çukur Madrasah.

According to archive documents, in the sub-district of Antalya, which is used as a plateau or plateau area, some madrasahs were recorded as follows: Pınarbaşı Madrasah, Hızır Efendi Madrasah, Mustafa Efendi Madrasah, Emir Sinaneddin Madrasah, Hacı Menlü (Mevlüt) oğlu Ömer Medrese, Abu Bakr Agha Madrasah, Koca Hafız Medrese, Hacı Mollaoğlu El-Hac Ömer Madrasah, Sheikh İsmail Efendi Madrasah. However, Süleyman Fikri Erten, who works on Antalya, stated that the number of madrasahs is eight as: Hacı Ahmet Madrasah of Kalkanlı, Sultan Hatun Madrasah, Koparanzade Hacı Hüseyin Madrasah, Karabayırlı Hacı Hüseyin Madrasah, Kaşlı Ali Efendi Madrasah, Hacı Hüseyin Madrasah, Şalaka Ahmet Madrasah and Oyunyeri Madrasah.

The madrasahs built in Elmalı, another district of Antalya, were as follows: Ketenci Ömer Paşa Madrasah, Esbak Mir-i Ahur Hacı Mehmet Bey Madrasah, Haydar Baba Madrasah, Arif Ahmed Paşa Madrasah, Hüseyin Efendi Madrasah, Debbağ Baba Madrasah, Şeyh Ümmi Sinan Madrasah, Babazade Hacı Abdurrahman Madrasah, Hacı Şeyh Efendi Madrasah, Mustafa Efendi Madrasah, Hasan Efendi Madrasah, Salih Efendi Madrasah, Halil Efendi Madrasah, Çankırlı Madrasah, Osman Efendi Madrasah and "Mehmet Efendi Madrasah in Örtেকiz village". In addition, two madrasahs, except from these, were also found in the archive documents.

A madrasah was built almost at every Street of Antalya and the madrasahs were usually named by the name of their builders. Madrasah students were provided with a certain amount of scholarship to continue their education according to the level of the education in the madrasahs and the level of the courses taught, salaries of the scholars, the status of the builder of the madrasah. The scholars who worked in the madrasahs worked with a document called berat-i sharif and in the case of the disappearance of this document a new berat-i sharif would be prepared by the Shaykh al-Islami. Scholars working without this document were also determined.

In the scholar appointments foundation, board of trustees, müfti, and the city regents were very influential. There were also some appointments resulted from death, promotion besides leaving job with their own will. There were some problems with the appointments in Antalya and the foundation revenues to which the madrasah was attached were delivered to certain individuals until these problems were resolved.

In madrasahs of Antalya, science was given a great importance and all kinds of monetary issues were tried to be eliminated with donations given to both scholars and students. However, it is observed that madrasahs were involved in some events in Antalya. As a matter of fact, among those who participated in the Şah Kulu Rebellion that took place in 1510-1511, there were also madrasah students and education training had therefore been disrupted for a long time. It is known that the state sent orders to the judges (qadi) in the region consecutively in order to prevent the rebellion. Also during this period some madrasahs were used as the activity center of armed students or people who disguised them.

One of the issues that negates the education and training in the madrasahs in Antalya is that in 1890 the immigrants started to be hosted in Antalya and the guests visiting were accommodated in madrasahs as there were no other available places. This situation had been continued for a long time and even telegrams have been sent about the students living on the sidewalks.

Another important issue that disrupts education was epidemic diseases. It was reported that too many people died in the district of Istanoz because of smallpox, there was no doctor and the health personnel should go to the region urgently.

Despite all the problems experienced in madrasahs, they continued their activities in Antalya and while continuing their activities under the control of foundations in 1826, with the establishment of the Ministry of Foundations, they were connected to this institution.

Keywords: The History of Islam, Antalya Madrasahs, The Ottoman Archives of the Prime Minister's Office, Korkuteli Madrasahs, Elmalı Madrasahs.

17. ve 20. Yüzyıllar Arasında Arşiv Belgelerine Yansıyan Antalya Medreseleri

Öz: Tarihi ve doğal güzellikleriyle günümüzün cazibe kenti olan Antalya, milattan önceki dönemlerde de "cennet gibi bir belde" şeklinde tasvir edilmiştir. XIII. yüzyıla kadar çeşitli medeniyetlere ve devletlere ev sahipliği yapan bu şehir, Selçuklu Devleti'nin bölgeyi tam olarak ele geçirmesinden sonra önemli bir liman kenti haline dönüşmüştür. Selçuklular, hüküm sürdükleri bölgelerde uyguladıkları medeniyet tasavvurunu ve şehirleşme politikasını Antalya'da da uygulamıştır. Bu dönemde yapılan camiler, medreseler, mektepler, hanlar, hamamlar, kervansaraylar, imarethaneler ve su sarnıçları şehrin dokusunu değiştirmiş ve imarını hızlandırmıştır. Osmanlılar döneminde de söz konusu sosyal müesseselerin bazıları varlığını devam ettirirken bazıları da faaliyetlerine son vermek zorunda kalmış, ancak bu dönemde de yeni sosyal müesseselerin yapılmasıyla şehirleşme kaldığı yerden devam etmiştir. Genellikle cami yanlarına veya bitişiğine yapılan medreseler, bir toplumun gelişmesinde ve kültürel yapısında önemli etkenlerden biri olmuştur. Antalya'daki medreseler de şehrin eğitim sistemini ayakta tutan kurumlar olmasına rağmen, söz konusu medreseler üzerine yapılan çalışmalar genellikle mimari alanda olmuş ve sadece üç-dört medrese üzerinde ayrıntıya gidilmiştir. Bu nedenle hazırlanan bu çalışmada 17. ve 20. yüzyıllar arasında arşiv belgelerine yansıyan Antalya medreselerinin (Antalya, Korkuteli ve Elmalı) işleyiş yapıları, yaşadıkları sorunlar ve medreseler üzerinde nüfuzu olan kimseler veya da kurumlar ortaya konulmaya çalışılacak ve böylelikle Antalya medreseleri hakkında daha fazla bilgi sahibi olunabilecektir.

Özet: Sultan I. Alâeddin Keykubat (1219-1236) döneminde tam anlamıyla Selçuklu hâkimiyetine giren Antalya şehri, Sultan'ın ismine ithafen "Alâiyye" olarak adlandırılmış ve bu tarihten sonra da Selçuklu Devletinin önemli bir liman kenti haline gelmiştir. Selçuklu Devleti'nin yıkılması ve Beylikler döneminin başlaması sürecinde şehir, Hamid-Oğullarının bir kolu olan Teke-Oğullarına geçmiş ve 1390 yılında Yıldırım Bayezid'in Teke-Oğulları ile mücadelesi neticesinde Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.

Antalya şehri hem Selçuklular hem de Osmanlı Devleti döneminde örgün eğitim kurumlarından biri olan medreselere ev sahipliği yapmıştır. Cami bitişiğine ya da müstakil bir alanda yaptırılan medreseler, bazen devlet yöneticileri ya da devlet adamları bazen de hanedan mensupları veya maddi durumu yerinde olan vatandaşlar tarafından yaptırılmıştır. Antalya'da tek katlı medreseler bina edildiği gibi çift katlı medreseler de inşa edilmiştir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, meşhur seyyahlar İbn Bibi ve Evliya Çelebi'nin seyahatnameleri esas alınarak ve Antalya medreseleri üzerine yapılan eserler araştırılarak yapılan bu çalışma neticesinde Antalya ve Antalya'nın ilçeleri Korkuteli ve Elmalı'daki medreseler tespit edilmeye çalışılmıştır. Antalya'da Selçuklulardan kalma medreseler olan İmaret Medresesi, Atabey Armağan Medresesi ve Karatay Medresesi'nin yanı sıra Osmanlı Devleti döneminde yaptırılan medreseler de mevcuttur. Nitekim medreselerin en fazla artış yaşadığı dönem, Osmanlı devleti dönemidir. Herhangi bir sebepten ötürü arşiv belgelerine yansıyan Antalya medreseleri şunlardır: Hatip Süleyman Mahallesinde yer alan "Süleyman Medresesi", Elmalı Mahallesindeki "Hacı Mehmed'in bina eylediği medrese", Süleyman Mahallesinde "Hacı Abbaszâde Hacı Süleyman Medresesi", Tahtapazarı Kızılsaray Mahallesinde "İsmail Efendi Medresesi", Kasab Hac8ı Ahmed Medresesi, Hacı Cafer Ağa Medresesi, Murad Ağa Medresesi, Esir Hacı Ali Medresesi, Hacı Hasan Medresesi, Keçiyalar Mahallesinde "Hasan Efendi'nin bina eylediği medrese", Gediz kasabasının Kadılar Mahallesinde "Yusuf Efendi'nin bina eylediği medrese", Cami-i âtik Mahallesinde "Hızır Efendis'nin bina eylediği medrese", Murad Paşa Medresesi", sur dışında yer alan "Sefer Ağa Medresesi", "Büyülü Minare Medresesi", "Hacı Emin Medresesi", "Hatuniye Medresesi" ve sur dışındaki Köşeler köyünde inşa edilen "Şeyh Sinan Camii Medresesi" bulunmaktadır. Ayrıca zikredilen bu medreseler haricinde bazı çalışmalarda Antalya'da; Müsellim Medresesi, Kesik Minare Medresesi, Karakaş Medresesi, Varsaklı Mehmet Efendi Medresesi, Meydan Medresesi, Sürmeli Medresesi, Canmülk Medresesi, Ahi Kız Medresesi, Hacı Naim Efendi Medresesi, Susam Medresesi, Çömlekçi Medresesi, Değirmenönü Medresesi, Ak Mescid Medresesi, Âşık Doğan Medresesi ve Çukur Medresesi gibi medreselerin de olduğu belirtilmiştir.

Antalya'nın yaylak veya yayla bölgesi olarak kullanılan İstanoz nahiyesinde ise arşiv belgelerine göre; Pınarbaşı Medresesi, Hızır Efendi Medresesi, Mustafa Efendi Medresesi, Emir Sina-neddin Medresesi, Hacı Menlü (Mevlüt) oğlu Ömer Medresesi, Ebu Bekir Ağa Medresesi, Koca Hafız Medresesi, Hacı Mollaoğlu El-Hac Ömer Medresesi, Şeyh İsmail Efendi Medresesi bulunmaktadır. Ancak Antalya üzerine çalışmalar yapan Süleyman Fikri Erten medrese sayısının 8 olduğunu ve medreselerin de Kalkanlı Hacı Ahmet Medresesi, Sultan Hatun Medresesi, Koparanzade Hacı Hüseyin Medresesi, Karabayırlı Hacı Hüseyin Medresesi, Kaşlı Ali Efendi Medresesi, İlpağı Hacı Hüseyin Medresesi, Şalaka Ahmet Medresesi, Oyunyeri Medresesi ve Kalkanlı Hacı Ahmet Medresesi, olduğunu belirtmiştir.

Antalya'nın diğer bir ilçesi olan Elmalı'da ise inşa edilen medreseler şunlardır: Ketenci Ömer Paşa Medresesi, Esbak Mir-i Ahur Hacı Mehmet Bey Medresesi, Haydar Baba Medresesi, Arif Ahmed Paşa Medresesi, Hüseyin Efendi Medresesi, Debbağ Baba Medresesi, Şeyh Ümmi Sinan Medresesi, Babazade Hacı Abdurrahman Medresesi, Hacı Şeyh Efendi Medresesi, Mustafa Efendi Medresesi, Hasan Efendi Medresesi, Salih Efendi Medresesi, Halil Efendi Medresesi, Çankırlı Medresesi, Osman Efendi Medresesi ve Örtেকiz Köyü'nde "Mehmet Efendi Medresesi". Ayrıca bu medreseler haricinde ismi verilmeyen iki medreseye de arşiv belgelerinde rastlanılmıştır.

Antalya'nın her mahallesinde neredeyse bir medrese yaptırılmış ve medreseler genellikle banilerin ismiyle adlandırılmıştır. Medreselerde eğitim ve derecelendirme okutulan derslere, müderrislerin maaşlarına, medreseyi yaptıran kişinin statüsüne göre derecelenmiş ve medrese öğrencilerine de belirli oranda burs verilerek eğitimlerine devam etmeleri sağlanmıştır. Medresede görev yapan müderrisler berat-ı şerif adı verilen bir belge ile çalışmışlar ve bu belgenin kaybolması durumunda Şeyhülislamlık makamı tarafından yeni bir berat-ı şerif hazırlanmıştır. Söz konusu belge olmadan çalışan müderrislerin varlığına da rastlanılmıştır.

Müderris atamalarında; vâkıf, mütevellî heyeti, müftü ve şehir naibi etkili olmuş ve ölüm, terfi ya da el çektirme gibi durumların yanı sıra müderrisin kendi rızasıyla görevi bırakması sonrasında bu atamalar gerçekleşmiştir. Atamalar hususunda Antalya'daki medreselerde de sorun yaşanmış ve bu sorunlar halledilinceye kadar medresenin bağlı bulunduğu vakıf gelirleri belirli kişilere teslim edilmiştir.

Antalya'daki medreselerde ilim tahsiline oldukça önem verilmiş ve ilme mani olacak her türlü maddi husus hem müderrislere hem de öğrencilere verilen bağışlarla giderilmeye çalışılmıştır. Ancak buna rağmen medreselerin Antalya'da yaşanan bazı hadiselerle karıştığı görülmektedir. Nitekim 1510-1511 yılında cereyan eden Şah Kulu İsyanı'na katılanların arasında medrese öğrencilerin de olduğu ve eğitim-öğretimin bu nedenle uzunca bir müddet aksadığı, devletin bu isyancıların ayaklanmalarını önleyebilmek için ard ardına bölgede bulunan kadırlara talimat gönderdiği bilinmektedir. Ayrıca bu dönemde bazı medreseler silahlı suhtelerin ya da onların kılığına girmiş insanların faaliyet merkezi olarak kullanılmıştır.

Antalya'daki medreselerde eğitim-öğretimi aksatan hususlardan biri de 1890 yılında muhâcirlerin Antalya'da misafir edilmeye başlanması ve yer olmadığı için de gelenlerin genelde medreselerde misafir edilmesidir. Bu durum uzunca bir müddet devam etmiş hatta medrese öğrencilerinin kaldırımında kaldıklarına dair telgraflar gönderilmiştir.

Eğitim-öğretimi aksatan diğer bir önemli husus da; salgın hastalıklardır. Özellikle çiçek hastalığından dolayı İstanoz nahiyesinde çok fazla insanın öldüğü, doktorun bulunmadığı ve bölgeye ivedi bir şekilde sağlık personelinin gitmesi gerektiği bildirilmiştir.

Medreselerde yaşanan her türlü olumsuzluğa rağmen Antalya'daki medreseler faaliyetlerine devam etmiş ve vakıfların kontrolünde hayatlarını devam ettirirken 1826 yılında Evkaf Nezareti'nin kurulmasıyla peyderpey bu kuruma bağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Antalya Medreseleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Korkuteli Medreseleri, Elmalı Medreseleri

GİRİŞ

Antalya'daki Selçuklu hâkimiyeti, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in (1164-1211) kentteki Müslüman tüccarlara zulmeden Latinlere karşı yaptığı sefer sonucunda başlamış¹ ve kent kısa bir zaman sonra Selçuklu Devletinin deniz ticareti merkezi haline gelmiştir. Sultan I. Alâeddin Keykubat (1219-1236) döneminde şehrin güvenliğinde stratejik bir noktada bulunan Kolonaros kalesi fethedilerek şehir, Sultan'ın ismine ithafen "Alâiyye" olarak anılmış ve Müslüman hâkimiyetine giren kent zaman içinde İslami bir kimlik kazanmıştır. 1390 yılında Yıldırım Bayezid'in Kıbrıs ve Hamid-Oğullarının kolu olan Teke-Oğulları ile mücadelesinden sonra Osmanlı hâkimiyetine giren Antalya öncelikle Anadolu Eyaletine bağlanmış ve daha sonra da bu eyalete bağlı Teke sancağının merkezi olarak kabul edilmiştir. Arşiv belgelerinde de Antalya, Teke sancağına bağlı bir yerleşim yeri olarak geçmiştir.

Bir toplumun gelişmesinde önemli müesseselerden biri hiç şüphesiz örgün eğitim kurumlarından olan medreselerdir. Arapça "derase" kökünden türeyen medrese kelimesi, "okumak, anlamak ve bir metni ezberlemek" anlamlarında kullanılmıştır.² Genel olarak bakıldığında ise medreseler; sıbyan mektebini bitiren çocukların eğitim-öğretimlerine devam edebileceği, eğitimlerinin yanı sıra barınma, yeme-içme gibi fiziki ihtiyaçlarının da karşılandığı ortaokul, lise ve üniversite eğitimine denk gelen yatılı okuldur.³ İlk medreselerin nerede ve ne zaman kurulduğu konusunda farklı görüşler mevcuttur. Hz. Peygamber (as), Raşid Halifeler ve hatta Emeviler döneminde eğitim kurumları "küttab" olarak adlandırılmış ve genellikle cami içinde ya da bitişiğinde yapılmış ve bu nedenle de medrese olarak isimlendirilmemiştir.⁴ Abbasiler döneminde 832 yılında Bağdat'ta "Beytül Hikme"nin camiden ayrı müstakil bir yapı olarak inşa edilmesi, ilk medresenin burası olduğu düşüncelerini kuvvetlendirir de,⁵ bazı tarihçiler 1033 yılında Nişabur'da Nasır b. Sebüktekin tarafından inşa edilen "Medrese-i Nasır"ı yi ilk müstakil medrese olarak kabul etmiştir.⁶ Karahanlılar döneminde medreselerin devlet güvencesi altına alınması, Gazneliler döneminde bu sürecin devam ettirilmesi, Selçuklulara ise özellikle vezir Nizamü'l-Mülk'ün çabalarıyla kurulan Nizamiye Medreseleri, medreselerin sayılarını artırmakla kalmamış, varlıklarını daha da güçlendirmiştir.⁷ Osmanlı Devleti döneminde ise medreseler hem sayı hem de faaliyet açısından en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Zira askeri personel haricinde devlet kurumlarında görevlendirilecek personel medrese mezunlarından tercih edilmiştir.⁸

¹ İbn Bîbî, *El-Evamirü'l-Ala'iyye fî'l-Umuril-Ala'iyye (Selçuk-Name)*, trc. Mürsel Öztürk, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996), 1:115-118.

² Nebi Bozkurt, "Medrese", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28:323.

³ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: MEB Yayınları, 1993), 2:436; Tufan Gündüz, *Osmanlı Teşkilat Tarihi*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 279; Gülşen İstek, *İlk Yenileşme Döneminde Avusturya'da Eğitim ve Osmanlı Sistemi ile Mukayesesi (1774-1824)*, (Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi 2017), 317.

⁴ İlk medresenin hangisi olduğuna dair farklı görüşler vardır. Bunlardan ilki; İlk medresenin Hz. Peygamber döneminde Erkâm bin Ebu'l Erkâm bin Esed'in evi olduğudur. Bk. İbrahim Sarıçam - Seyfettin Erşahin, *İslam Medeniyeti Tarihi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2011) 123. Diğer bir görüş ise; Medine'deki "Ehl-i Suffa"nın ders aldığı mekândır. Bk. Bozkurt, "Medrese", 28: 324). Ancak bu iki eğitim müessesesi müstakil bir yapı halinde olmadığından kabul etmeyenler de olmuştur. Bk. Faruk Bayraktar, *İslam Eğitiminde Öğretmen- Öğrenci İlişkileri*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1984), 101-102.

⁵ Bayraktar, *İslam Eğitiminde Öğretmen- Öğrenci İlişkileri*, 102; Hatip Yıldız, *Osmanlı Yenileşme Döneminde Diyarbekir Vilayetinde Eğitim (1870-1920)*, (Ankara: TTK Yayınları, 2014), 6.

⁶ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 2:436.

⁷ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1989), 53; Zeki Atçeken - Yaşar Bedirhan, *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi*, (Konya: Eğitim Yayınları, 2012), 135.

⁸ Zeki Salih Zengin, *II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2002), 16.

Antalya'daki medreselerin varlığı ise Selçuklular döneminde başlamış ve genellikle cami bitişliğine diğer sosyal müesseseler (mektepe, aşevi, hamam, han) ile birlikte inşa edilmiştir. Selçuklu sultanlarının inşa ettiği medreselerin yanı sıra devlet adamlarının da yaptırdığı medreselere rastlanılmaktadır. Selçuklular tarafından yaptırılan ve arşiv belgelerinde herhangi bir meseleden dolayı kaydı olan medreselerin Osmanlı Devleti döneminde de faaliyetlerine devam ettiği görülmektedir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu dönemlerde de medreselerin sayılarının arttığı hususunda şüphe yoktur, ancak bu çalışmada sadece arşiv belgelerine yansıyan medreseler üzerinde durulacağından verilen sayının Antalya'daki medreselerin toplam sayısı olduğu düşünülmemelidir.

Antalya'daki medreseler üzerinde çalışılırken genellikle Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgelerden yararlanılmış ve ayrıca İbn Bibi, Evliya Çelebi gibi dönemin seyahatnamelerinin seyahatnameleri de çalışmanın zenginleşmesi için istifade edilen kaynaklar arasında olmuştur. Antalya'daki medreseler, eğitim-öğretim durumlarından ziyade mimari alanda yapılan çalışmalara konu olmuş ve özellikle Leyla Yılmaz tarafından kaleme alınan "Antalya: Bir Orta Çağ Türk Şehrinin Mimarlık Mirası ve Şehir Dokusu (16.yüzyılın Sonuna Kadar)" adlı eser, bu çalışmada Selçuklular döneminden kalma medreselerin tespiti için önemli bir kaynak olarak görülmüştür. Söz konusu eser haricinde bazı konu, kişi ve kavramların açıklanmasında ansiklopedi maddelerine başvurulmuş ve ayrıca bu çalışmada diğer müstakil eser ve süreli yayınlardan da faydalanılmıştır.

1. ANTALYA MEDRESELERİ

Antalya'daki ilk medrese hakkındaki bilgiyi 1331-1332 yılları arasında şehri ziyaret eden İbni Battûta vermiştir. İbni Battûta şehirde Hıristiyan tacirlerin, Rumların, Yahudilerin ve Müslümanların yaşadığını ve her bir milletin kendine ait bir mahallesi bulunduğunu, şehirde cuma namazı kılınan bir cami ile medresenin haricinde pek çok hamam ve düzenli çarşıların yer aldığını ve belki de bu şehrin dünyanın en güzel şehirlerinden biri olduğunu belirtmiştir.⁹ Hatta İbni Battûta şehre geldiğinde bahsettiği tek medresede konakladığını ve medresenin şeyhinin Şihâbeüddîn Hamevî olduğunu da notlarına eklemiştir. İbni Battûta'nın seyahatnamesinde Antalya'da meskûn bulunan Ahi Tekkesi'nden de bahsedilmiştir.¹⁰ Bu tekke 200 kadar zanaatkârın birleşmesiyle oluşmuş ve gündüzleri kervansaray vazifesi görürken geceleri ise yaygın eğitim müesseselerinden biri olan tekkeye dönüştürülmüştür.

Sultanlar, devlet adamları, hanedan üyeleri ve bunun yanı sıra maddi varlığı yerinde olan kişi veya da kişiler tarafından kurulmuş vakıflar, medreselerin kurulmasında ve yaşamlarını devam ettirebilmesinde önemli bir role sahip olmuştur. Öğrencilerin bütün ihtiyaçları bu vakıflar sayesinde karşılanmış ve hatta eğitim kalitesinin artmasını ve öğrencilerin derse teşvikini sağlayabilmek üzere burs haricinde fazladan ödüllendirme yöntemine gidilmiştir. Konya'daki Altun Aba (İplikçi) medresesinin 1202 yılı tarihli vakfiyesine göre en başarılı üç öğrenciye ayda 15'er, orta seviyedeki 15 öğrenciye ayda 10'ar, başlangıç seviyesindeki 20 öğrenciye ise ayda 5'er dinar verilmesi bahsedilen hususa örnek olarak gösterilebilir.¹¹ Bunun yanı sıra beş yıl içinde herhangi bir ilerleme göstermeyen ve devamsızlık yapan öğrencilerin durumu ise medreseden atılmak olarak belirlenmiştir. Antalya'daki medreseler de Selçuklu medreseleri olarak faaliyete başladığından ödül-ceza yönteminin bu medreselerde de uygulandığı düşünülmektedir.

Selçuklular döneminde Antalya'da yaptırılan medreseler, Sultan'a ithafen yaptırılmasına ve bu nedenle de onun adıyla anılması gerekmesine rağmen bazı medreseler banilerin ismiyle zikredilmiştir. Bu duruma verilebilecek en iyi örnek de Atabey Armağan Medrese-

⁹ Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbni Battûta Seyahatnamesi*, trc. A. Sait Aykut, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000), 402.

¹⁰ İbni Battûta, *Seyahatname*, 1:405.

¹¹ İsmet Kayaoğlu, "Selçuklu Vakıflarına Genel Bir Bakış", *Vakıf Haftası Dergisi* 2 (1985), 24.

110 | Gülşen İstek. 17. ve 20. Yüzyıllar Arasında Arşiv Belgelerine Yansıyan Antalya Medr...

si'dir. Zira bu medresenin yapım tarihine bakıldığında yönetimde olan Anadolu Selçuklu Sultanı'nın ismiyle adlandırılması ve bu nedenle medresenin aslında "Gıyaseddin Keyhüsrev Medresesi" veya "Keyhüsrev Medresesi" olarak bilinmesi gerekmektedir.¹² Ancak halk arasındaki ismiyle "Alâeddin Medresesi" olarak tanınan bu yapının kitabesine bakıldığında medresenin neden Atabey Armağan adıyla anıldığı hususunda ipuçları görülebilmektedir. Kitabede şu bilgiler bulunmaktadır:¹³

"Mülkün tek sahibi Allah'tır. Bu mübarek medresenin inşası(nı), Yüce Sultan, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, dünyanın ve dinin yardımcısı, fetih babası, Keykubad oğlu Keyhüsrev'in -Emirü'l- müminin ortağı- Allah saltanatını kalıcı kılsın, devletinde, zayıf kul, Rabbinin rahmetine muhtaç Atabey Armağan'a emretti- sene 637 (M.1239-40) "

Sultan'ın emriyle Atabey Armağan tarafından yaptırılması gereken medrese, Armağanşah'ın Babaî isyanına katılması ve burada hayatını kaybetmesi nedeniyle tamamlanamamış ve anlaşılan o ki, Sultan'ın emriyle ona hürmeten portale dokunulmayarak bu medreseye onun ismi verilmiştir.¹⁴

Selçuklu sultanlarının yanı sıra devlet adamları da vakıflar kurarak sosyal müesseseler yaptırmıştır. I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in has kölelerinden olan, I. İzzeddin Keykavus ve I. Alâeddin Keykubat dönemlerinde subaşılık görevinde bulunan ve şehzade Gıyâseddin'e Atabey olarak atanan Mübârizüddîn Ertokuş (ö.1235?),¹⁵ Antalya ve Isparta'da cami, medrese ve kervansaray yaptırarak¹⁶ Selçuklu medeniyetini bu bölgelere taşımış ve söz konusu kurumlara vakfelediği menkul ve gayrimenkuller ile de bunların varlıklarını uzun süre devam etmesini sağlamıştır.¹⁷ Ancak Antalya'da vakfettiği cami ve cami yanındaki medrese hakkında yeterli bilgi bulunamamıştır.

Osmanlı Devleti döneminde ise şehirdeki medreselerin sayısı hakkında meşhur seyahatçimiz Evliya Çelebi bilgi vermektedir. 1671-1672 yılları arasında Antalya'ya gelen Evliya Çelebi o dönemde Antalya'da 28 mahalle olduğunu, 4'ünün sur ya da kale içinde, 24'ünün ise kale dışında olduğunu belirtmiştir.¹⁸ Şehirde 11 cami, 1 Darü'l-hadis, 1 Darü'l-kur'an, 7 tekke, 7 medrese, 17 sıbyan mektebi bulunduğunu da notlarına ekleyen Evliya Çelebi, bu eğitim kurumlarının haricinde birçok sosyal müesseseyi de sayı vererek bildirmiştir.¹⁹ Ayrıca Evliya Çelebi, Antalya medreselerinden biri olan İmaret Medresesi'ni ne kadar beğendiğini şu sözlerle anlatmıştır:²⁰

¹² Mete Kırmızı, "Yivli Minare ve Külliyesi", *Antalya 1. Selçuklu Eserleri Semineri Bildirileri (Antalya, 22-23 Mayıs 1986)*, (Antalya: Antalya Valiliği, Antalya, 1986), 39; Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, (İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1982), 13.

¹³ Leyla Yılmaz, *Antalya: Bir Orta Çağ Türk Şehrinin Mimarlık Mirası ve Şehir Dokusu (16. Yüzyılın Sonuna Kadar)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2002), 33.

¹⁴ Mahmut Demir, "Kösedağ Savaşı Mağlubiyetinin II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Psikolojisine Yansıması: Antalya'daki İmar Faaliyetleri Örneği", *Antalya Kitabı. Selçukludan Cumhuriyet'e Sosyal Bilimlerde Antalya*, ed. Bedia Koçakoğlu v.dğr., (Antalya: Palet Yayınları, 2018), 1: s.46.

¹⁵ Aydın Taneri, "Ertokuş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 11:312-313.

¹⁶ Ertokuş'un vakfiyesi üzerine ilk çalışmayı yapan Osman Turan'dır. Bk. Osman Turan, "Mübârizüddîn Er-Tokuş ve Vakfiyesi", *Bellefen 11/ 43* (1947), 415-445. Ancak vakfiyede bahsedilen cami ve cami yanındaki medrese ile verilen bilgiler sınırlı olduğundan yapım yılı, konumu ve mimarisi hakkında yeterli bilgi bulunamamıştır. Bk. Abdullah Çakmak - Mehmet Yağcı, "Mübârizüddîn Ertokuş ve Osmanlı Dönemi Atabey Medresesi Evkafı", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19/1 (Haziran 2017), 65.

¹⁷ İbn Bîbî, *Selçuk- Name*, 1:162-167; Çakmak - Yağcı, "Mübârizüddîn Ertokuş", 60.

¹⁸ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankoff, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011), 9:287-289.

¹⁹ Evliya Çelebi sayıyı 7 olarak vermiş, ancak sadece üç medresenin ismini zikretmiştir. Yivli Minare Medresesi, Darbhâne Medresesi ve Sultan Mahmud'un Nakşi Cihan Medresesi. (Bk. Evliya Çelebi, *Seyahatname*, 9: 147).

²⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, 9:147.

"Sultan Mahmud'un Nakş-ı Cihan derler bir medrese-i ibret-nümâsı vardır ki çeşm-i beşer rüy-i arzda mislin görmemiştir. Bir acem üstâdı gelip var maktûrun sarf edüp ilm-i mi'mârîde ol kadar musaykal ve mücellâ taşları birbirlerine eyle mümtezc etmiş kim âdem engüşt ber-dehen edüp hayran olur. Ve derveze ve revzenlerinin ve havuzu ve şâzrevânlarında olan hürde nakş-ı ibret-nümûn bir diyârda yoktur".

Osmanlı Devleti dönemine Selçuklulardan miras kalan ve "evkaf-ı kadîme" olarak adlandırılan vakıflar sayesinde medreseler faaliyetlerine devam etmiş ve hatta bu tür vakıflar Evkaf Nezareti kurulana kadar özel bir statüye sahip olmuştur. Atabey Medresesi Evkafı da bu tür vakıflardandır ve Evkaf Nezareti'ne dahil yapıldıktan sonra XX. yüzyıla kadar varlığını devam ettirebilmiştir. Bu medreseler ile Osmanlı Devleti döneminde inşa edilen medreselerin bir kısmı, arşiv belgelerine herhangi bir nedenden ötürü yansımış ve bu sayede günümüze kadar kalıntıları kalmayan medreselerden haberdar olunabilmiştir. Her ne kadar Antalya'daki medreselerin tamamının olduğu düşünülmesine de yapılan çalışma neticesinde fark edilen Antalya medreseleri şu şekilde tablolaştırılmıştır:

Tablo 1: Antalya merkezinde bulunan medreseler

Medresenin Adı	Yapıldığı yer veya mahalle	Gelir Kaynakları
İmaret Medresesi ²¹ (Ulu Cami Medresesi)	13. yy ikinci yarısı / Yivli Minare Külliyesi içinde (Selçuklu eseri)	Vakıf
Atabey Armağan Medresesi ²²	1239/40- Yivli Minare Külliyesi içinde (Selçuklu eseri)	Vakıf
Karatay Medresesi ²³	1250 / Antalya	Vakıf ²⁴
Süleyman Medresesi ²⁵	Hatip Süleyman Mahallesinde	Vakıf
Hacı Mehmed'in bina eylediği medrese ²⁶	Elmalı Mahallesinde	Vakıf ²⁷
Hacı Abbaszâde Hacı Süleyman Medresesi ²⁸	Antalya surları içinde Süleyman Mahallesinde	Vakıf
İsmail Efendi Medresesi ²⁹	Sur dışında Tahtapazarı Kızılsaray Mahallesinde	Vakıf
Kasab Hacı Ahmed Medresesi ³⁰	Antalya	Vakıf

²¹ Bu medresenin daha önce Selçuklu Sarayı olduğu iddia edilmektedir. Bunun yanı sıra XVIII. yüzyılda Antalya'ya uğrayan seyyah Bruyen de yapının mimari özellikleri nedeniyle bir saray kalıntısı olduğunu ve hatta yapıları birbirine bağlayan bir tünelin de toprak altında kalmış olabileceğini aktarmıştır. Külliye içerisinde yer alan Mevlevihane'nin de Sarayın Harem kısmı olabileceği yine iddia edilen hususlar arasındadır. Bk. Yılmaz, *Antalya (16. Yüzyılın Sonuna Kadar)*, 47-52. Bruyen'in düşünceleri için Bk. Buket Şenoğlu - Veli Ortaçşeme, "Antalya'daki Selçuklu Dönemi Yapılarında Bahçe Mekânının Analizi", *Mediterranean Agricultural Sciences* 29/2 (2016) : 55-63.

²² Kapısı ile temel izlerinin bir kısmı kalmıştır. Ayrıca medreseye ait olduğu düşünülen, Osmanlı ya da Cumhuriyet döneminde yapılan bir su kuyusu bulunmaktadır. Daha fazla bilgi için bk. Şenoğlu - Ortaçşeme, "Antalya'daki Selçuklu Dönemi Yapılarında Bahçe Mekânının Analizi", 58.

²³ "Darü's-sulehâ", "Karatay" veya da "Karadayı Cami" gibi farklı isimlerle de anılmıştır. 16.04.1965 tarihli kararname ile kullanma hakkı Köy İşleri Bakanlığına bırakılmıştır.

²⁴ Aynur Durukan, "Anadolu Selçuklu Sanatı Açısından Vakfiyelerin Önemi", *Vakıflar Dergisi* 26,(1997): 25.

²⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Tasnifi Maarif (C.MF.), 4/159 (H.22.06.1176).

²⁶ BOA, Cevdet Tasnifi Darbhane (C.DRB.), 13/609 (H.15.04.1230)

²⁷ Teke Sabık Mütesseslimi Hacı Mehmed tarafından yaptırılmış ve külliyenin bir parçası olan medreseye de dükkân, bahçe ve hamam gelirlerinden verilmiştir.

²⁸ BOA, C.MF, 36/1759 (H.03.03.1205)

²⁹ BOA, Sadaret Mektubi Kalemi Evrakı (A.MKT), 39/40 (H.10.04.1262)

³⁰ BOA, C.MF, 19/925 (13.07.1212)

112 | Gülşen İstek. 17. ve 20. Yüzyıllar Arasında Arşiv Belgelerine Yansıyan Antalya Medr...

Hacı Cafer Ağa Medresesi ³¹	Sur dışında	Vakıf
Murad Ağa Medresesi ³²	Sur dışında	Vakıf
Esir Hacı Ali Medresesi ³³	Antalya	Vakıf
Hacı Hasan Medresesi ³⁴	Şeyh Sinan Mahallesinde	Vakıf
Hasan Efendi'nin bina eylediği medrese ³⁵	Keçiyalar Mahallesinde	Vakıf
Yusuf Efendi'nin bina eylediği medrese ³⁶	Gediz kasabası Kadılar Mahallesinde	Vakıf
Hızır Efendinin bina eylediği medrese ³⁷	Cami-i âtik Mahallesinde	Vakıf
Murad Paşa Medresesi ³⁸	1570-1571 yılında kale dışında Karaman Beylerbeyi Murad Paşa tarafından yaptırılmıştır	Tekeli Mehmet Paşa Vakfı
Sefer Ağa Medresesi	Sur dışında	-----
Büyülü Minare ³⁹ Medresesi ⁴⁰	Antalya	Evkaf-ı Münderrise
Hacı Emin Efendi Medresesi ⁴¹	Antalya	Vakıf
Hatuniye Medresesi ⁴²	Antalya	Sultan Hatun Vakfı ⁴⁴
Şeyh Sinan Camii Medresesi ⁴³	Sur dışında-Köseler Köyünde	Çok mütevellili vakıf

Tabloda bazı medreselerin yerleri arşiv belgelerinde geçtiği üzere "sur içi" ya da "sur dışı" olarak belirtilmiştir. Kale içindeki medreselerin sayılarının az olmasının sebebi ise -daha öncede belirtildiği üzere- bu bölgede Hıristiyan tüccarlar, Rumlar ve Yahudilerin fazla olmasından kaynaklanmaktadır.

Bu medreselerin haricinde Müsellim Medresesi, Kesik Minare Medresesi, Karakaş Medresesi, Varsaklı Mehmet Efendi Medresesi, Meydan Medresesi, Sürmeli Medresesi, Canmülk Medresesi, Ahi Kız Medresesi, Hacı Naim Efendi Medresesi, Susam Medresesi, Çömlekçi Medresesi, Değirmenönü Medresesi, Ak Mescid Medresesi, Âşık Doğan Medresesi ve Çukur

³¹ BOA, Ali Emiri Ahmed III (AE. SAMD.III), 176/17118 (05.01.1133)

³² BOA, C.MF, 46/2278 (08.01.1146)

³³ BOA, C.MF, 66/3259 (15.02.1179)

³⁴ BOA, C.MF, 127/6304 (17.11.1276)

³⁵ BOA, C.MF., 158/7858 (29.11.1251)

³⁶ BOA, C.MF., 158/7859 (29.10.1251)

³⁷ BOA, İbnülemin Şükr ü Şikayet (İE.ŞKRT), 7/637 (02.01.1121)

³⁸ 1574 tarihli bir de vakfiyesi bulunan Murad Paşa Camii'nin hemen yakınında müderris Bekir Efendi tarafından idare edilen bir medrese de bulunmaktadır. Bk. Süleyman Fikri Erten, *Antalya Livâsı Tarihi*, (İstanbul: Matbaha-i Amire, 1338- 1340) , 93- 100.

³⁹ Büyülü Minare'nin Yivli Minare olduğu ve medresenin de bunun yakınında bir yerde olduğu düşünülmektedir.

⁴⁰ BOA, MF.MKT., 1167/15 (15.02.1329)

⁴¹ BOA, Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT.), 2351/113 (29.01.1318)

⁴² BOA, C.MF, 82/4089 (08.03.1250)

⁴³ BOA, İbnülemin Vakıf (İE.EV), 58/6391 (26.10.1136)

⁴⁴ BOA, A.MKT.MHM. 112/31 (13.10.1273)

Medresesi de bazı kaynaklarda yer alan medreselerdir.⁴⁵ Bu medreselerin yanı sıra 1874 yılında Antalya merkez ve nahiyelerinde medrese sayısı 40, talebe sayısı 566 iken, 1889 yılındaki verilere göre bütün Teke livasındaki medrese sayısı 145 ve bu medreselerde eğitim alan talebe sayısı ise 1327'dir.⁴⁶

XVI. yüzyılda Teke sancağının⁴⁷ bir kazası olan ve 1864 yılına kadar bu durumunu koruyan ve bu tarihten sonra da Konya vilayetine bağlanan Antalya, yaylak veya yayla bölgesi olarak kullanılan ve Evliya Çelebi'nin de tabiriyle "yaylağ-ı şehr-i İstanaz"⁴⁸ olarak bilinen İstanaz⁴⁹ nahiyesi ile yakın ilişkiler kurmuştur. Arşiv belgelerinde de söz konusu nahiyenin genellikle Antalya'ya bağlı İstanaz yaylağı olarak geçmesi de herhalde bu nedenle olsa gerektir. XVII. yüzyılda bu bölgeye gelen Evliya Çelebi buradaki müesseseler hakkında bilgi verirken bu beldede bir de medrese olduğundan ve adının da Sultan Alâeddin'e ithafen onun ismiyle adlandırıldığından bahsetmiştir.⁵⁰ Evliya Çelebi'ye göre bu medrese haricinde diğer medreselerin ve mescitlerin genelinin herhangi bir evkafı bulunmamaktadır.⁵¹ Evliya Çelebi'nin aktardığı medrese haricinde arşiv belgelerinde ismi geçen ve İstanaz nahiyesinde bulunan medreseler şunlardır:

Tablo 2: İstanaz (Korkuteli) Nahiyesindeki Medresele

Medresenin Adı	Yapıldığı Yer veya Mahalle	Gelir Kaynakları
Pınarbaşı Medresesi ⁵²	İstanaz Nahiyesinde (Pınarbaşı Mahallesinde) ⁵³	Vakıf (Hacı Abbaszade Vakfı)
Hızır Efendi Medresesi ⁵⁴	İstanaz Nahiyesinde	----- ----
Mustafa Efendi Medresesi ⁵⁵	İstanaz - Kafirler Kuzu Mahallesinde	Vakıf
Emir Sinaneddin Medresesi ⁵⁶	İstanaz - Halengâh mevkiinde- Alâeddin mahallesinde /	Vakıf ⁵⁸

⁴⁵ Yasemin Ertuğrul, Antalya Tarihi ve Kültürü, (Bitirme Tezi, Yakın Doğu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı, 2000), 36-37.

⁴⁶ Tuba Meryem Yıldız, 1839- 1917 Arası İstanaz (Korkuteli)'un İdari, Sosyal ve Ekonomik Durumu (Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2018), 89,91.

⁴⁷ XVI. yüzyılda Teke sancağının diğer kazaları şunlardır: Elmalı, Kalkanlı, Kaş, Karahisararsteke, Finike, Kızılkaya ve Germeği'dir. Nahiyeleri ise; Antalya'ya bağlı Bağovası, Elmalı'ya bağlı İğdir, İstanaz, Kalkanlı, Karahisararsteke ve Kaş'a bağlı Kürt, Muslu ve Mürekkekgözüdür. Teke sancağının kaza ve nahiyeleri için bk. Şenol Çelik, "Teke-ili", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 40:344-347.

⁴⁸ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, 9:144.

⁴⁹ İstanaz nahiyesi adını Yunanca "stanoz" (boğaz) kelimesinden almış, ancak Osmanlı Devleti döneminde Şehzade Korkut'un buraya sancakbeyi olarak görevlendirilmesinden sonra Korkuteli olarak isimlendirilmiştir. Arşiv belgelerinde ise genellikle eski adı ile geçmiştir.

⁵⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, 9:144.

⁵¹ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, 9:144.

⁵² BOA, C.MF., 4/159 (H.22.06.1176)

⁵³ Yıldız, 1839- 1917 Arası İstanaz (Korkuteli)'un İdari, Sosyal ve Ekonomik Durumu, 20.

⁵⁴ BOA, İE.ŞKRT, 7/637 (H.02.01.1121)

⁵⁵ BOA, C.MF, 9/414 (H.29.11.1172)

⁵⁶ 1970 yılında onarıma başlanmış, ancak 1992-93 yıllarında tamamlanamamıştır.

⁵⁸ Bu medrese Sultan Hatun vakfı tarafından desteklenmiştir. Bu nedenle bu medrese ile Sultan Hatun medresesinin aynı olduğu hususunda bazı görüşler bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için Bk. Behset Karaca, XV.- XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı, (Isparta: Fakülte Kitabevi, 2002), 398; Süleyman Fikri Erten,

1318-1319 ⁵⁷		
Hacı Menlü (Mevlüt) oğlu Ömer Medresesi ⁵⁹	İstanos -Hacı İbrahim Efendi Mahallesi	Vakıf ⁶⁰
Ebu Bekir Ağa Medresesi ⁶¹	İstanos - Ağa Musalli Yayılasında	Vakıf
Koca Hafız Medresesi ⁶²	İstanos- Cumaönü Mahallesi	Vakıf
Hacı Mollaoğlu El-Hac Ömer Medresesi ⁶³	El-Hac İbrahim Efendi Mahallesi	Vakıf
Şeyh İsmail Efendi Medresesi ⁶⁴	İstanos	Vakıf

1869 yılı kayıtlarına bakıldığında İstanos nahiyesinde medrese sayısının 9, mektep sayısının da 20 olduğu ve 1873 yılındaki Vilayet Salnamesi'ne göre de medrese sayısında bir değişiklik olmadığı görülmektedir. ⁶⁵ Aynı belgeye göre bu nahiyede 1873 yılında 20 mektep, 15 mescid ve 25 cami bulunmaktadır. Süleyman Fikri Erten ise Korkuteli'ndeki medrese sayısını sekiz olarak vermiş ve bu medreseleri de şu şekilde sıralamıştır: Kalkanlı Hacı Ahmet Medresesi, Sultan Hatun Medresesi, Koparanzade Hacı Hüseyin Medresesi, Karabayırlı Hacı Hüseyin Medresesi, Kaşlı Ali Efendi Medresesi, İlpağı Hacı Hüseyin Medresesi, Şalaka Ahmet Medresesi, Oyunyeri Medresesi ve Kalkanlı Hacı Ahmet Medresesi'dir.⁶⁶

1840 yılı kayıtlarına göre İstanos nahiyeye merkezinde ve köylerinde 39 molla ve 1 suhnenin kayıtlı olduğu ve bunlar arasında köylerin imam ve hatiplerinin de bulunduğu⁶⁷ göz önüne alınırsa medrese eğitiminin sadece mektep mezunu talebelerden oluşmadığı ve bu medreselerde yüksek eğitimin de verildiği görülmektedir. Ayrıca yüksek medrese talebelerinin, müderrislerin ve mezunların vergiden muaf tutulduğu hususu da bu verilerin açıklanmasında bir kriter olarak düşünülmelidir. Zira Tanzimat Fermanı'nın hükümleri arasında yer alan vergi eşitliği düzenlemesine karşı çıkanlar arasında müftüler, imamlar ve gayrimüslim din adamları bulunmaktadır.⁶⁸ İstanos nahiyesinin Kargın köyü imamı Molla Ömer, Keme-rağzı imamı Hacı Hüseyin ve Ali Fahreddin-i Kebir Köyü imamı Süleyman Efendi şahsen, Fıgla İmamı Hatip Molla Mustafa'nın oğlu Abdullah Hoca ise babasına nispeten vergi muafiyetinden yararlanan imamlardan bazılarıdır.⁶⁹

Antalya Tarihi, (Antalya, 1948), 89; Yıldız, 1839- 1917 Arası İstanos (Korkuteli)'un İdari, Sosyal ve Ekonomik Durumu, 87.

⁵⁷ Sait Kofoglu, "Emir Sinâneddin Medresesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları, 1995, 11:145-146.

⁵⁹ BOA, C.MF, 83/4115 (18.09.1213)

⁶⁰ 1857 yılına göre bu vakfın gelirleri ve giderleri eşit gösterilmiş ve meblağ olarak da 1730 kuruş verilmiştir. Bu miktarın 525 kuruşu eğitim personeline ödenmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Evkâf Nezâreti Defterleri (EV.d), 15024 / 81.

⁶¹ BOA, EV.d., 9785/3a (H.20.06.1251).

⁶² BOA, C.MF, 28/1357 (H.20.04.1210)

⁶³ BOA, C.MF., 11/501 (H.18.05.1186); BOA, C.MF, 14/651 (20.05.1183)

⁶⁴ BOA, C.MF, 126/6272 (29.07.1247)

⁶⁵ Yıldız, 1839- 1917 Arası İstanos (Korkuteli)'un İdari, Sosyal ve Ekonomik Durumu, 16.

⁶⁶ Erten, *Antalya Tarihi*, 89.

⁶⁷ Yıldız, 1839- 1917 Arası İstanos (Korkuteli)'un İdari, Sosyal ve Ekonomik Durumu, 89.

⁶⁸ Nuri Adıyke, "Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri", OTAM 11/11 (2000): 775.

⁶⁹ Yıldız, 1839- 1917 Arası İstanos (Korkuteli)'un İdari, Sosyal ve Ekonomik Durumu, 199.

İstanos nahiyesindeki müderrislerin tereke kayıtlarına bakıldığında Mehmet Sadullah Efendi, El-hac Mehmet Emin Efendi, Şeyh Hacı Halil ve El-hac Mahmud Efendi gibi müderrislerin maddi durumlarının oldukça iyi olduğu görülmektedir.⁷⁰ Ancak bunun yanı sıra maddi durumu orta seviyede olan müderrislerin de varlığından bahsedilmektedir.

Korkuteli - Emir Sinaneddin Medresesi'nde olduğu üzere medreselerin giriş kapılarında genellikle banilerin isimleri ve yapılış tarihleri yazılmıştır. Bu medresenin kitabesini İsmail Hakkı Uzunçarşılı "Bu mübarek medresenin yapılmasını Hamid oğlu, İlyas oğlu, Câlîs oğlu Emir Sinaeddin- Allah ömrüne yardım etsin- 719 yılı aylarında emretti" şeklinde okumuştur.⁷¹ Ayrıca bu medresenin taç kapısı üzerinde yazılı olan bir diğer kitabe ise medreseye her gün ilim tahsil etmek için gelenlere uyarıcı bir nitelikte olmuştur. Söz konusu bu kitabede Hz. Ali'nin "Ey ilim talep eden, takvaya sarıl, uykuyu bırak, çok yemeyi terket" sözü yazmaktadır.

Antalya'nın diğer bir kazası olan Elmalı'da ise; Evliya Çelebi'ye göre 17.yüzyılda 4 medrese bulunmaktadır.⁷² Bu medreselerin yanı sıra 1607 yılında⁷³ İplikpazarı Mahallesi'nde yaptırılan Ketenci Ömer Paşa Medresesi,⁷⁴ Esbak Mir-i Ahur Hacı Mehmet Bey Medresesi⁷⁵ ve 1850'li yıllarda İplikpazarı Mahallesi'nde Haydar Baba türbesi yanında⁷⁶ inşa edilen Haydar Baba medresesi⁷⁷ arşiv belgelerinde ilk etapta göze çarpmaktadır. Ancak bununla birlikte "Haydar Baba Medresesi" olarak bilinen ve Musa Efendi Mahallesi'nde yer alan ve banisi Haydar Baba olan bir medrese daha vardır.⁷⁸ Elmalı kazasında Cami-i Atik yakınlarında inşa edilen ve Seyyid Hacı Halil tarafından da masrafları karşılanan bir medreseye 1711 yılında Şeyh Osman'ın görevlendirilmesi bu bölgede bir medrese daha olduğunu göstermektedir.⁷⁹ Bu medreselerin haricinde "*Arıf Ahmed Paşa Medresesi*", Ömer Paşa Camiisi dâhilinde yer alan ve Hasan Efendi tarafından yaptırılan "Hüseyin Efendi Medresesi", İplikpazarı Mahallesi'ndeki "Debbağ Baba Medresesi", Alamescid Mahallesi'ndeki "Şeyh Ümmi Sinan Medresesi", Tahtamescid karşısında yer alan "Babazade Hacı Abdurrahman Medresesi", Nuhlar Mahallesi'ndeki "Hacı Şeyh Efendi Medresesi", Nazırlar Mahallesi'ndeki "Mustafa Efendi Medresesi", Alamescid Mahallesi'ndeki "Hasan Efendi Medresesi", Yuva Köyü'nde bulunan "Salih Efendi Medresesi" ve "Halil Efendi Medresesi", Eskihisar Köyü'ndeki "Çankırlı Medresesi", Çavdır Köyü'nde "Osman Efendi Medresesi" ve Örtেকiz Köyü'nde "Mehmet Efendi Medresesi" bulunmaktadır.⁸⁰ Bu bilgiler ışığında 19.yüzyıl sonlarında Elmalı merkez, nahiy ve köylerindeki medrese sayısının 18 olduğu görülmektedir. Aynı tarihlerde merkezdeki medreselerin

⁷⁰ Yıldız, 1839- 1917 Arası İstanos (Korkuteli)'un İdari, Sosyal ve Ekonomik Durumu, 89.

⁷¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1969), 67.

⁷² Evliya Çelebi, *Seyahatname*, 9:143.

⁷³ 14.07.1970'de intifa hakkı Milli Eğitim Bakanlığı'na verilmiştir. Günümüzde kütüphane olarak kullanılmaktadır. Bk. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Yer No: 30-18-1-2, 253/47/13; Semavi Eyice, "Ömer Paşa Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları,2007), 34:79-80.

⁷⁴ Bu medreseyi Evliya Çelebi şu şekilde aktarmaktadır: "*Ve bu haremın cânib-i erba'ası medrese hücreleridir. Ve bir kubbe-i âlf dersihâne ve dâr-ı kurrâsı var. Cümle hücreler önü sütunlar üzere tâklar dır*". Bk. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, 9:143.

⁷⁵ BOA, Cevdet Tasnifi Evkâf (C.EV.), 372/18855 (H.29.06.1268)

⁷⁶ Hatice Durgun, *XIX. Teke Sancağı'na Bağlı Elmalı Kazası'nın Sosyo- Ekonomik Yapısı (1839-1914)* (Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2014), 151.

⁷⁷ Bu medresenin müderrisliğine Nakşibendi-i Halidi meşayihinden Hüseyin Hüsnü Efendi atanmış ve ataması da bir berat ile onaylanmıştır. Bk. BOA, Hariciye Nezâreti Mektubî Kalemî (HR. MKT), 205/69; BOA, HR.MKT, 193/40 (H.21.10.1273)

⁷⁸ Durgun, *XIX. Teke Sancağı'na Bağlı Elmalı Kazası'nın Sosyo- Ekonomik Yapısı (1839-1914)*, 151.

⁷⁹ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA.), 1069-37.

⁸⁰ Durgun, *XIX. Teke Sancağı'na Bağlı Elmalı Kazası'nın Sosyo- Ekonomik Yapısı (1839-1914)*, 150; Hatice Durgun - Ali Rıza Özer, "Elmalı Şehrinin Vakıflarına Dair Bir Değerlendirme", *Antalya Kitabı: Selçukludan Cumhuriyet'e Sosyal Bilimlerde Antalya*, ed. Bedia Koçakoğlu v.dğr., (Antalya: Palet Yayınları, 2018), 1: 149.

116 | Gülşen İstek. 17. ve 20. Yüzyıllar Arasında Arşiv Belgelerine Yansıyan Antalya Medr...

talebe sayısının 1874-1876 yıllarında 312, 1879 yılında 300, 1899'da ise 500, nahiye ve köylerdeki medreselerde ise aynı tarihte 220 öğrenci olduğu bildirilmiş,⁸¹ ancak bu sayı toplamda 15 medrese⁸² baz alınarak hesaplanmıştır.

Antalya'nın bir diğer ilçesi olan Alanya'da ise XVII. yüzyılda iki medrese ve bunların yanı sıra altı sıbyan mektebi bulunmaktadır.⁸³

2. ANTALYA MEDRESELERİNİN GENEL DURUMU VE EĞİTİM-ÖĞRETİMİ AKSATAN BAZI VAKALAR

Arşiv belgelerine yansıdığı kadarıyla Antalya'da diğer vilayetlerde de olduğu üzere neredeyse her mahallede bir medrese bulunduğu görülmüştür. Medreselerin yerleri aktarıırken bazılarının bulunduğu mahallenin ismi verilmiş, bazıları içinse "sur dâhilinde" veya "sur haricinde" şeklinde ifadeler kullanılmıştır. Belgelerde medreselerin yapılış tarihleri tam olarak verilmediğinden ve günümüzde de bu medreselerden sadece birkaçının ayakta kalması nedeniyle medreselerin yapılış tarihleri hakkında kesin bilgi verilememektedir. Ancak belgelerin gönderilme tarihi bize medreselerin hangi dönemde faaliyette olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Antalya'daki medreselerin genel mimari özelliklerine bakıldığında, kentin Selçuklu mirası olması hasebiyle genellikle iç avlular çevresinde inşa edildiği görülmektedir. Artabey Armağan Medresesi ile İmaret Medresesi Yivli Minare Külliyesi içerisinde yer alan ve iç avlu çevresine bina edilen medreselerdendir. Ketencizâde Ömer Paşa⁸⁴ tarafından yaptırılan Elmalı'daki Ömer Paşa Medresesi, bir külliye içerisinde caminin kuzeyine "U" planı ile on iki hücreden oluşacak şekilde inşa edilmiştir.⁸⁵ Medreselerin genellikle cami yanına yapılması veya da camiye açılan bir kapı ile cami ile bağlantı kurulmasının sebebi, medrese talebelerinin namaz vakitlerinde cemaate katılmasını sağlamak ve ayrıca bazı dersleri uygulamalı olarak camide tedris edebilmektir. Ayrıca bazı medreseler tek katlı iken bazıları ise çift katlı olarak inşa edilmiştir. Antalya'daki tek katlı medreselere Karatay Medresesi, çift katlı medreselere ise bu bölgede tek olan Emir Sinaneddin Medresesi örnek verilebilir.⁸⁶ Korkuteli'nde bulunan Emir Sinaneddin Medresesi Osmanlı Devleti'ne kendisinden önce hüküm süren Hamid-Oğullarından kalma bir mirastır.⁸⁷ Bu medreyi Hamid-Oğullarından Feleküddün Dündar Bey'in yeğeni ve Korkuteli Beyi olan Sinaneddin Câlîs Hızır Bey 1319 yılında yaptırmıştır.⁸⁸ Söz ko-

⁸¹ Durgun, *XIX. Teke Sancağı'na Bağlı Elmalı Kazası'nın Sosyo- Ekonomik Yapısı (1839-1914)*, 149.

⁸² Abdullah Ekiz, Elmalı'da yaptığı araştırmalar sonucunda 15 medrese kalıntısına rastlandığını bildirmektedir. Geniş bilgi için Bk. Abdullah Ekiz, Dünden Bugüne Elmalı, (Antalya: Akdeniz Yayınları, 2001), 73.

⁸³ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, 9:151.

⁸⁴ Ketencizâde Ömer Paşa, Antalya'nın bir ilçesi olan Manavgat'tandır. Kapı ağalığından çavuşbaşılığına, daha sonra da Beylerbeyliğine yükselmiştir. (Ayrıntılı bilgi için Bk. Eyice, "Ömer Paşa Külliyesi, 34:78-80)

⁸⁵ Zerrin Köşklü, "Antalya/ Elmalı Ömer Paşa Külliyesi", *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4/2 (Aralık 2003), 104.

⁸⁶ Ömer Bakırer - Çağla Caner, "Anadolu Selçuklu Dönemi Yapılarından Medrese ve Camilerde Portal", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü* 10 (Bahar 2009), 21.

⁸⁷ Antalya'nın Osmanlı Devleti tarafından alınması sonrasında Korkuteli'nde 4 mahalle bulunduğu ve her bir mahallenin de içindeki mescit veya da diğer önemli yapılarla isimlendirildiği görülmektedir. Korkuteli'ndeki mahallelerden birisi gayrimüslim mahallesi diğerleri ise Müslüman mahallesidir. Ancak zamanla artan mescit ve elbette ki mescidin yanına yapılan eğitim kurumları bölgede çıkan olaylardan ciddi şekilde etkilenmiştir. Nitekim 1510 yılında bu coğrafyaya da sirayet eden Şahkulu İsyanı Korkuteli ve çevresinde birçok zaviye ve mescidin yıkılıp yıkılmasıyla sonuçlanmıştır. Bk. Karaca, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, 132.

⁸⁸ Ahmet Çaycı, "Korkuteli (İstanoz) Tarihi ve Korkuteli Alaaddin Camii Üzerine Bir Araştırma", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 16 (Aralık 2004), 107-128.

nusu medrese açık avlu planı ile iki katlı ve eyvanlı olarak inşa edilmiştir. Öğrencilerin barınması için yapılan ve her birinde bir pencere bulunan altı hücre (odası) vardır, ancak günümüzde bu medresenin üst katı tamamen tahrip olmuştur.

Medrese binalarının yapımı, vâkıfın veya da banisinin maddi durumu, sağlık durumu ve resmi görevleri ile de yakından ilgili olmuştur. Ömer Paşa Camii yakınında 1718 yılında yaptırılan bir medresenin inşasına Arifi Ahmed Paşa tarafından başlanılmış, ancak tamamlanması Hacı Ahmed Ağa'ya nasip olmuştur.⁸⁹ Elmalı'nın Kazgancılar Mahallesi'ndeki Veliyüddin Efendi Medresesi'nde olduğu üzere medresesini kendi inşa ettiren müderrislerin varlığına da rastlanmıştır.⁹⁰

Osmanlı Devleti'nde medreseler, okutulan derslere, müderrislerin maaşlarına, medreseyi yaptıran kişinin statüsüne göre derecelenmiş ve eğitim; "Haşiye-i Tecrid veya Yirmili" medresesinden başlayarak "Miftah/ Otuzlu", "Telvih veya da Kırklı", "Hariç Ellili" ve "Dâhil Ellili", Süleymaniye medresesinin açılmasından sonra da "Altmışlı" olmak üzere hiyerarşik bir sıra takip etmiştir.⁹¹ Antalya'daki medreselerin de böyle bir derecelendirme ile eğitim verdiği şüphesizdir.

Medreselerdeki müderris atamaları önceleri kazaskerlerin Padişaha arz etmesiyle gerçekleşirken XVI. yüzyıldan itibaren Ellili medreselere kadar yine kazaskerler, üst medreseler için ise atamalar şeyhülislâmın sadrazama onaylatması ile mümkün olabilmektedir.⁹² Ayrıca Osmanlı Devleti'nde müderrislerin belirli bir medreseden icazet aldıktan sonra imtihan edilerek berat-ı şerif aldığı bilinmektedir. Bu durum Antalya'daki medreselerde de uygulanmış ve Şeyh Sinan Mahallesi'ndeki Hacı Hasan Medresesi'ne imtihanla müderris alınacağına dair bir karar verilmiştir.⁹³ Hatuniye Medresesi'nde de diğer medreselerde olduğu üzere berat sahibi olan müderrislerin çalışmasına müsaade edilmiş ve her bir müderris berat-ı şerifini aldıktan sonra görevine başlayabilmiştir.⁹⁴ Nitekim 1774 yılında müderris tayinine dair bir belge Şeyhülislam Şerifzade Seyyid Mehmed tarafından imza edilmiş ve söz konusu medreseye ulaştırılmıştır.⁹⁵ Bu belgede İbrahim Efendi'nin mezunlarından olan Şeyh Seyyid Ahmed Efendi'nin, âlim, fazıl, salih bir kişi olması nedeniyle Hatuniye Medresesi nısf hisse müderrisliğine tayininin istenmesi Antalya Naibi el-Ömeri Efendi tarafından bir arz dilekçesi ile üst makama yazılmış ve Şeyhülislamlık kurumu tarafından da istenilen mevkiye söz konusu kişinin tayini yapılmıştır. 1859 tarihli belgede ise beratsız bir şekilde faaliyette bulunan medreselerin varlığına da rastlanılmaktadır. Nitekim 1758 tarihli bir belgede Antalya'ya bağlı İstanos yaylağındaki Kâfirler Kuzu Mahallesi'ndeki Mustafa Efendi tarafından idare edilen medresede (Mustafa Efendi Medresesi olarak bilinmektedir) ölümü üzerine onun beratsız bir şekilde görev yaptığı ve medresenin faaliyetlerinin devam edebilmesi için bir müderrislik cihetinin tevcihine dair bir arzuhal bulunmaktadır.⁹⁶ Söz konusu arşiv belgesinde derkenara göre istenilen hususun kabulü uygun bulunmuş ve bu medreseye bir müderrislik ciheti verilmiştir. Bunun yanı sıra müderris atamalarında akrabalık bağı da önemli bir yer tutmuş ve Hızır Efendi Medresesi'nde olduğu üzere müderrisin vefatından sonra oğlunun aynı göreve verilmesi üzerine bir arzuhal Şeyhülislamlık makamına ulaştırılmıştır.⁹⁷ Bazı medreselerde ise müderrisler, hem kendilerinden sonra görevlendirmek istedikleri haleflerini belirlemişler ve hem de "halife" unvanıyla onlara ders verdirerek müderrisliğe hazırlamışlardır. Ancak başka

⁸⁹ VGMA., 1070-18

⁹⁰ VGMA., 530-79.

⁹¹ İbrahim Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlimiye Teşkilatı*, (Ankara: TTK Yayınları, 1988), 20; İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, (Ankara: Cedit Neşriyat, 2008), 234.

⁹² Uzunçarşılı, *İlimiye Teşkilatı*, s. 59.

⁹³ BOA, C.MF., 127/6304 (H.17.11.1276)

⁹⁴ BOA, C.MF., 53/2647 (H.08.06.1252)

⁹⁵ BOA, C.MF., 4/154 (H.27.06.1187)

⁹⁶ BOA, C.MF., 9/414 (H.29.11.1172)

⁹⁷ BOA, C.MF., 134/6656 (H.29.02.1171)

118 | Gülşen İstek. 17. ve 20. Yüzyıllar Arasında Arşiv Belgelerine Yansıyan Antalya Medr...

bir yere atanma ya da ölüm gibi durumlardan dolayı halifeler için uygun görülen sıranın bozulduğu görülmektedir. Nitekim Antalya'da sur dışında bulunan Hacı Cafer Ağa Medresesi'nde müderrislik yapan Musa Halife'nin vefatıyla münhal bulunan kadroya Halife Derviş Mehmed'in getirilmek istenmesi söz konusu hususu desteklemektedir.⁹⁸ 1834-1835 tarihli bir belge ise vefat eden müderris bir babanın yerine oğlunun tayin edildiği hakkındadır.⁹⁹ Başka bir belgede ise akrabalık ilişkisi verilmeden vefat eden bir müderrisin yerine yeni bir müderrisin görevlendirildiği bildirilmiştir.¹⁰⁰ Antalya'daki Tekeli Mehmet Paşa Medresesi'nde ise müderris değişikliği eski müderris İbrahim Efendi'nin terfisi ile gerçekleşmiş ve aynı vakıf tarafından yapılan ve medresenin yanında bulunan caminin imamı Hafız Hasan Efendi medreseye müderris olarak görevlendirilmiştir.¹⁰¹ Görevlendirmeler bazen eski müderrisin kendi isteğiyle görevi bırakmasıyla da gerçekleşmiştir. Elmalı'daki Cami-i Atik'de vaziflik yapan ve aynı zamanda cami yakınındaki medresenin de müderrisi olan Şeyh Mehmed bu görevlerinden kendi isteğiyle istifa edip (ferağ) yerine Şeyhülislamlık makamı tarafından 1796 yılında Abdullah oğlu Mehmed görevlendirilmiştir.¹⁰² Ayrıca bir vakıf tarafından idare edilen medreselerde veya mekteplerde eğitim görevlilerin atanmasında mütevellilerin de etkisi de bir hayli fazla olmuştur. Bunun yanı sıra mevcut medrese binası bulunup da müderrisi olmayan medreselere, ulemadan bazı kimselerin görevlendirildiği de olmuştur. Elmalı kazasındaki Pınarbaşı Mahallesi'nde yer alan Arapzade Mehmed Ağa tarafından yaptırılan medreseye 1800 yılında ulemadan İsmail Efendi'nin görevlendirilmesinden bahsedilen bu hususu teyit etmektedir.¹⁰³ Kendisine müderrislik hissesi verildiği halde beratını alamayan ve bu hususta yönetimden yardım isteyen müderrislerin varlığına da rastlanmıştır.¹⁰⁴

Müderris atamalarında bazen Antalya Naibi de etkili olmuş ve nitekim nısıf müderrisliğinin Abdülcelil Efendi'den alınarak Nurullah Efendi'ye verilmesi bu sayede gerçekleşmiştir.¹⁰⁵ Bazı durumlarda ise Naib, Şeyhülislam'a tavsiye ettiği bir müderrisin görev almasını sağlamıştır. 1774 yılında Antalya Naibi olan Ahmed el-Ömeri Efendi, vakıf idaresinde bulunan Hatuniye Medresesi'nin nısıf müderrisliğine Antalya'daki Müderris İbrahim Efendi'nin mezunlarından olan Seyyid Ahmed'in getirilmesi için Şeyhülislam'a bir arzuhal göndermiş ve Şeyhülislam Şerifzâde Mehmed Efendi de derkenarını havi eden bir arz göndermiştir.¹⁰⁶ Benzer bir duruma 1792 yılında Antalya Naibi olan Mehmed Said'in döneminde de rastlanmıştır.¹⁰⁷ Müderris atamalarında en sıkıntılı nokta ise, atamalar hususunda yaşanan anlaşmazlıktır. Böyle bir durumda medreseye akıtılacak vakfın gelirleri uygun görülen bir kimse tarafından muhafaza edilmiştir. Nitekim 1854 yılında yaşanan böyle bir anlaşmazlıkta Evkaf-ı Hümayun Nazırı, vakfın gelirlerinin kimseye verilmemesini ve sadece Mehmed Sadreddin Efendi tarafından muhafaza edilmesini uygun görmüştür.¹⁰⁸ Bu meselenin yaklaşık 7 ay sürdüğü 1855 yılına ait bir kaç belgeden de anlaşılmaktadır. Zira bu belgede medresenin hasılatının korunmasına devam edilmesi gerektiği bildirilmiştir.¹⁰⁹ Memnun kalınan ve berat süresi dolan müderrisler ise ellerindeki fermanların yenilenmesi için tekrardan merkezi idareye başvurmuşlardır. 1789 yılında Ahışhavi Mehmed Efendi'nin başvurusu bu duruma örnek gösterilebilir.¹¹⁰

⁹⁸ BOA, AE.SAMD.III, 176/17118 (H.05.01.1133)

⁹⁹ BOA, C.MF., 46/2293 (23.03.1250)

¹⁰⁰ BOA,C.MF., 136/6765 (H.29.12.1175)

¹⁰¹ BOA, C.EV., 471/23819 (H.29.07.1197)

¹⁰² VGMA, 531-569.

¹⁰³ VGMA., 531-70.

¹⁰⁴ Ahmed namında biri Hatuniye medresesi müderrislik hissesinin kendisine terk edildiğini ve bu nedenle bir işaret olunmasına dair Ahmed'in talebi söz konusudur. Bk. BOA,C.MF.168/8383 (H.22.05.1190)

¹⁰⁵ BOA, İE.EV., 52/5792 (H.11.11.1124)

¹⁰⁶ BOA, Ali Emiri Tasnifi Sultan III.Mustafa (AE.SMST.III), 114/8648 (H.08.11.1187)

¹⁰⁷ BOA, Ali Emiri Tasnifi Sultan III.Selim (AE.SSLM.III), 383/22102 (H.29.12.1207)

¹⁰⁸ BOA, Sadâret - Mektubi Kalemi Umum Vilâyât (A.MKT.UM.), 199/40 (H.12.10.1271)

¹⁰⁹ BOA, A.MKT.UM., 208/91 (H.06.01.1272); BOA, A. MKT.UM., 220/11(H.27.04.1272)

¹¹⁰ BOA, AE.SSLM.III, 383/22117 (29.12.1204)

Vakıflarla idare edilen medreseler de, müderrisler de eğitim işlerinin haricinde kısmen, bazı yerlerde ise tamamen vakfın gelir-gider hesabından sorumludur. Örneğin, Hatuniye Medresesi müderrislerinden olan Sadullah Efendi, İstanos nahiyesindeki Sultanhatun Vakfı'nın muhasebesinden sorumlu tutulmuş¹¹¹ ve bu medresenin müderrisliğine İstanos nahiyesinin Sülekler Köyü meşrut arazi olarak verilmiştir.¹¹² Aynı vakfa bağlı Sinaeddin Medresesi'nin 1886 yılındaki gelirin yarısının kendisine ait olduğu mutasarrıfı Saidzade Osman Efendi olduğu görülmüş ve yine belgelere yansıdığı kadarıyla bu medreseye akar olması amacıyla Antalya Balıkpazarı'ndaki 4 adet dükkânın kirası buraya verilmiştir ki bu meblağ senelik 3750 kuruştur.¹¹³

Medreselerdeki maddi nedenlerle ortaya çıkan anlaşmazlıkların aksine Elmalı'da ilim tahsiline oldukça önem verilmiş ve ilme mani olacak maddi sorunlar ivedi bir şekilde ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Elmalı'daki Ömer Paşa Cami'nde ve ayrıca caminin medresesinde fıkıh okutturması şartıyla dönemin âlimi ve fakihî olarak kabul edilen İbrahim Halebî'ye, Musa Hoca'nın 2 dönüme yakın olan üzüm bağının mahsulünü hibe etmesi bahsedilen hususu açıklamaktadır.¹¹⁴ Bu uygulamanın ilerleyen dönemlerde de devam edildiği görülmüş ve medresede fıkıh okutulması için bölge halkı tarafından buraya ev, arsa ve para bağışlanmıştır. Medreselerin haricinde Elmalı kazasında bulunan sıbyan mekteplerine de yardım yapılmış ve bir vakıf tarafından desteklenen sıbyan mektebinde her sene talebelere giyecek ve atıyye dağıtılmıştır.¹¹⁵ Evliya Çelebi bu eğitim kurumlarından bahsederken halkın Kur'an eğitimine verdiği önemi şu sözlerle açıklamaktadır: "Zirâ burada Kur'an-ı azîme olan rağbet meğer Kastomonu'da ola. Gayri diyârda yoktur. Anıçün Cenâb-ı Bârî bu şehir halkın ankâ edüp ganimet ihsan etmişdür".¹¹⁶ Ömer Paşa Medresesi ile birlikte kazada dört medrese bulunduğu da Evliya Çelebi'nin aktardığı diğer hususlardandır.

Elmalı kasabasında ilme ve âlime verilen önem her ne kadar ciddi oranda maddi imkânlarla desteklense de; medreselerde ve diğer eğitim kurumlarında vakıf kurallarına uymayanlara veya da işini önemsemeyenlere hoşgörü gösterilmemiştir. 1700 tarihli bir arşiv belgesinde bu hususu teyit eden bir hüküm bulunmaktadır. Belgede Elmalı'daki Ömer Paşa Evkafı'nda şeyhü'l-kurrâ olan Hüseyin Efendi çalışmaya gelmediğinden görevinden azledilmesi ve onun yerine Mustafa Efendi'nin görevlendirilerek eline bir berat verilmesi istenmektedir.¹¹⁷

Müderris atamalarının yanı sıra Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerinde de görülen asayiş problemi Antalya'daki bazı medreselerde de görülmüştür. 1510-1511 yılları arasında Tekeili'nde bir Türkmen devleti kurmak için başlayan Şah Kulu isyanı, Elmalı ve İstanos kasabalarının büyük zarar görmesine,¹¹⁸ eğitim-öğretim faaliyetlerinin kesilmesine, mescid ve zaviyelerin yakılmasına yol açmıştır.¹¹⁹ Alaiye sancağında da durum aslında benzerdir, zira söz konusu sancağın kadısına 1573 yılında gönderilen bir talimatta; sancak dâhilinde ortaya çıkan softaları her ne vasıta ile olursa olsun derdest etmeleri ve kefilsiz softaların medreselere kabul edilmemeleri için müderrislere tembihat yapılması istenmiştir.¹²⁰ Bir sonraki talimat

¹¹¹ BOA, A.MKT.MHM., 112/31. (H.13.10.1273).

¹¹² Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Maliye Vâridât Muhasebesi Temettuât Defterleri (ML. VRD. TMT. d.)*, 9664: 53.

¹¹³ Yıldız, 1839- 1917 Arası İstanos (Korkuteli)'ün İdari, Sosyal ve Ekonomik Durumu, 87.

¹¹⁴ Durgun - Özer, "Elmalı Şehrinin Vakıflarına Dair Bir Değerlendirme", 141-142.

¹¹⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, 9:143.

¹¹⁶ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, 9:144.

¹¹⁷ BOA, AE.SMST.II, 9/876 (01.11.1111)

¹¹⁸ Şenol Çelik, "Teke-ili", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 40:344-347.

¹¹⁹ Şehabettin Tekindağ, "Şah Kulu Baba Tekeli İsyanı", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 3 (Aralık 1967): 39.

¹²⁰ BOA, A.DVNSMHM.d, 21/668 (23.12.980)

120 | Gülşen İstek. 17. ve 20. Yüzyıllar Arasında Arşiv Belgelerine Yansıyan Antalya Medr...

ise aynı yılda Tekeili kadılarına toplu halde gönderilmiş ve Abdi Halife isminde birisinin Fenike ve Elmalı'da softa taifesini etrafına toplayarak ders verdiği ve bu durumun sakıncalı olduğundan endişe edilmiş olacak ki Abdi Halife'nin Antalya Kalesi'nde ders vermesi ve nahiyeleri dolaşmaması gerektiği, aksi takdirde Kıbrıs'a sürüleceği bildirilmiştir.¹²¹ Bu hadiselelerin yanı sıra Manavgat ve Isparta'da da medrese öğrencilerinin ayaklanarak bölge halkına zulüm ettiği de bilinmektedir.¹²² Softaların bu tarz asayiş sorunlarında adının geçmesi medrese mensuplarını ciddi şekilde rahatsız etmiş olacak ki, Rumeli'nin ve Anadolu'nun birçok vilayetinden medrese talebeleri payitahta gelmiş ve kendini bilmez birkaç softa yüzünden bütün medrese talebelerinin lekelenmesinin doğru olmayacağını ve daha önce suçları olanların affedilmesini talep etmişler ve böyle bir durumun bir daha yaşanması durumunda her bir bölgedeki hâkimin suçlu olan softayı merkezi yönetime teslim edeceğinin de garantisini vermişlerdir.¹²³

1709 tarihli bir arşiv belgesinde Antalya'ya bağlı Karuçi? ismiyle bilinen köyde Hızır Efendi Medresesi'nde silahlı softaların veya da softa görünümlü kimselerin varlığından bahsedilmiş ve hatta her bir hücrede bunların üçer-dörder kişiler halinde kaldığı ve bunların davranışlarının icra-yı şer-i kanuna mani olduğu ve şayet önlem alınmaz ve bu asiler bir adaya sürülmezse ve bu hususta acele edilmezse ikinci bir Topal Osman vakasının gerçekleşebileceğine dair Antalya Kadısı Yusuf Efendi tarafından yazılan bir arz dilekçesi bulunmaktadır.¹²⁴ Benzer bir hadiseye 1721 yılında Elmalı kazasında da rastlanmaktadır. Elmalı'da es-Seyyid el-Hac Süleyman ve oğulları es-Seyyid Mehmed ile avanelerinden es-Seyyid İbrahim bölge halkına zarar vermeye başlamış ve bu nedenle burada yaşayan ulema, suleha ve fukara bu kişilerin kazadan kovulmaları için Elmalı kadısı es-Seyyid Abdurrahim'e başvurmuş ve kadı efendi de durumu yazdığı bir mektupla saraya arz etmiştir.¹²⁵

Bu duruma benzemese de Antalya medreselerinde talebeleri rahatsız eden bazı durumlar da mevcuttur. 1890 tarihli bir belgede Antalya'daki medrese öğrencilerinin iki-üç seneden beri sık sık medreseye gelen muhacirlerin veya askerlerin misafir edilmesinden dolayı defalarca rahatsız edildiği ve bu durumun iki kez arzuhal ile bildirildiği aktarılmıştır.¹²⁶ Bu belgeden anlaşıldığı üzere 1890'lı yıllarda Konya vilayetine bağlı Antalya veya Teke sancağı coğrafi özelliğinden ve muhtemelen deniz ve kara ulaşımında rahat bir yer olmasından dolayı göçmen dalgalarından oldukça etkilenmiş ve özellikle Tuna bölgelerinden "Tuna muhacirleri" olarak adlandırılan göçmenler Antalya'da misafir edilmeye başlanmış¹²⁷ ve 1886 tarihli belgeden anlaşıldığı üzere de onlar için oluşturulan mahalleye "Kırımlı mahallesi" ismi verilmiştir.¹²⁸ 1890 tarihli bir belgede ise o sırada Antalya'ya gelen muhacirlerin Kafkas kökenli olduğu görülmekte ve muhtemelen de iskân edilinceye kadar medreselerde barındırıldığı düşünülmektedir.¹²⁹ 1893 tarihli belgede de Antalya'da bulunan muhacirlerin süratle iskân edilmesine dair bir talimat verilmiş olması, göçmenlerin iskânında yaşanan problemi bir kez daha ortaya koymuştur.¹³⁰ Söz konusu bölgelerden gelen muhacirlerin yanı sıra Girit muhacirlerinin de Antalya'da iskân edildiği¹³¹ ve onlar için "Girit Muhacirleri Mahallesi" adında bir mahalle oluşturulduğu ve hatta mahalleye inşa edilmesi düşünülen cami ve mektep için gerekli

¹²¹ BOA, A.DVNSMHH.d, 24/242 (14.12.981)

¹²² Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celali İsyanları*, (İstanbul: Barış Kitap, 1999), 199-200.

¹²³ BOA, A.DVNSMHH.d, 43/224 (27.05.988)

¹²⁴ BOA, İE.ŞKRT, 3/637(H.02.01.1121)

¹²⁵ BOA, İE.ŞKRT, 7/580 (30.01.1134)

¹²⁶ BOA, DH.MKT, 1815-49 (H.23.07.1308)

¹²⁷ Ali Rıza Gönüllü, "Antalya'da İskan Edilen Muhacirler (1878-1923)", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 26 (2009), s.297. (ss.293-325)

¹²⁸ BOA, Yabancı Arşivler Bulgaristan Arşivi (YB.04), 5/80 (21.09.1304)

¹²⁹ BOA, Yıldız Perakende, Umum Vilayetler (Y.PRK.UM), 21/64 (H.28.08.1308)

¹³⁰ BOA, İrâde Hususi (İ.HUS.), 5/60 (H.25.04.1310)

¹³¹ BOA, Dahiliye Nezâreti Şifre Kalemî (DH.ŞFR.), 229/66 (R.19.09.1314)

olan kerestenin miri ormanlardan temin edilmesi gerektiği de arşiv belgelerine yansıyan hususlardandır.¹³² Daha sonraki aşamalarda ise öncelikle Suriye'de iskân edilen, ancak Antalya'nın kendileri için daha uygun bir bölge olduğunu düşünerek buraya gelen Filibe muhacirleri de Antalya'da iskân edilmeye başlanmıştır.¹³³ Ancak muhacirlerin bir taraftan bir tarafa nakli sırasında yaşanan sıkıntılar, bir mahalde iskân edilmeyerek misafir olarak kalmasının getireceği problemler bir padişah iradesi ile açıklık kazanmıştır. Muhacirlerin Antalya'ya gelişi ve onların iskân problemleri sonraki yıllarda da devam etmiştir.

1892 tarihli bir irade-i seniyyede ise medrese talebelerinin tahsil döneminde muhacirlerin medreselere yerleştirilmesinden ötürü sokakta kaldığı hem belde müftüsü hem de 11 kişi tarafından bir telgrafname ile bildirilmiş ve bunun üzerine muhacirlerin evlere yerleştirilmesinin daha uygun olacağı ve şayet yeteri kadar hane bulunamazsa barakalara yerleştirilmesi ve medreselerin tekrardan talebe tahsis edilmesi gerektiği bildirilmiştir.¹³⁴ 1894 tarihli bir belgeye göre Antalya'nın nahiyelerinden biri olan Korkuteli'nin de bu göç dalgasından etkilendiği görülmüştür. İstanos Nahiyesine bağlı Ballica Çiftliği'ne yerleştirilen Çerkes muhacirlerin kendilerine yetecek kadar arazi talep etmeleri ve bunun yanı sıra da karyelerine bir cami yaptırılmasını istemeleri bahsedilen hususa açıklık getirmektedir.

Medreselerin işleyişine engel olan sebeplerden birisi de salgın hastalıklardır. 1897 yılında Dâhiliye Nazırına gönderilen bir telgrafda İstanos nahiyesinde çiçek hastalığının görüldüğü, civardaki bölgelerle birlikte 200 kadar kişinin bu hastalıktan vefat ettiği ve hastalığın hala devam ettiği, bir tabibden başka merkez vilayette de bu hastalığı tedavi edecek başka bir tabip olmadığı, öncelikle Niğde'den Alaiye'ye görevli bir tabip gönderildiği, ancak bu tabibin de bazı hastalıkların devam etmesi üzerine Niğde Mutasarrıfı tarafından geri çağırıldığı ve doktor bulunmaması sebebiyle kaza nahiyelerinde de çiçek hastalığının giderek yayılmaya başladığı, Antalya'nın başla liva ve mahallilerinde de başka bir doktor bulunmadığı gerekçeyle acilen bir aşıcı gönderilmesi ve aşıcının gerekli görmesi durumunda ise bu meselenin saraya iletilip üç tabib ile beş-altı kadar aşı gönderilmesi talep edilmiştir.¹³⁵

Medreselerin işleyişinde önemli bir yer tutan müftüler de zaman zaman müderrislerle sorunlar yaşamış ve bu tür problemler de medreselerin düzenli işleyişini aksatmıştır. 1899 tarihli bir belgede Hacı Emin Efendi Medresesi müderrisi ve birtakım kişilerin Antalya müftüsü olan Hacı Ahmed Efendi'den şikâyetçi olduğu görülmektedir.¹³⁶

1902 tarihli Dâhiliye Nezareti tarafından vilayetlere gönderilen bir belgede medreselerle ilgili farklı bir habere rastlanılmaktadır. Belge; Konya, Kütahya ve Eskişehir'deki eski cami ve medreseleri gezen ve buralardaki hüsn-i hatta dair yazıların resimlerini alan Alman Mösyö Brandenburg'un Antalya ve Adana'ya gideceği ve buradaki medrese ve camilerde kendisine kolaylık sağlanması hakkındadır.¹³⁷ Ressam Brandenburg Anadolu'da İslami eserler üzerine çalışma yapan ve Müze-i Hümayun adına ressamlık yapan birisidir. 1901 yılında Konya, Kütahya ve Eskişehir'deki cami ve medreselerde hatların suretlerini çıkarmış ve buradaki kitabeleri yakından incelemiş ve çalışmalarına 1902 yılında Konya, Antalya ve Adana vilayetleri ile devam etmiştir.¹³⁸

1912 tarihinde ise Evkaf Nezareti'nin yavaş yavaş "evkaf-ı münderise"den olan cami ve medreselere el koyduğu görülmektedir. Nitekim söz konusu tarihte Antalya'daki Kilise Camii ile Büyüdü Minare Medresesi'nin gelirlerine Evkaf Nezareti tarafından el konulmuştur.¹³⁹

¹³² BOA, Dahiliye Nezâreti Muhaberât-ı Umumiye İdaresi (DH.MUİ), 21/35 (25.09.1327)

¹³³ Gönüllü, "Antalya'da İskan Edilen Muhacirler, 298.

¹³⁴ Babiali Evrak Odası Evrakı (BEO), 107-8004 (H.26.04.1310)

¹³⁵ BOA, Yıldız Perakende, Dahiliye Nezâreti Maruzâtı (Y.PRK.DH.), 10-32 (H.13.10.1315)

¹³⁶ BOA, DH.MKT, 2351/113 (H.29.01.1318)

¹³⁷ BOA, DH.MKT, 579/27 (H.12.06.1320)

¹³⁸ Fatih Çolak, "Almanların Konya ve Çevresindeki Faaliyetleri", (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013), 174.

¹³⁹ BOA, Maârif Nezâreti Mektubî Kalemî (MF.MKT), 1167/15 (H.15.02.1329)

SONUÇ

Selçukluların şehre hâkim olmasından sonra başlayan ilmi faaliyetlerde medreseler önemli bir yere sahip olmuştur. Selçuklu sultanlarının yanı sıra devlet adamlarının ve halktan maddi gücü yerinde olanların yaptırdığı medreseler, Osmanlı Devleti döneminde de faaliyetlerine devam etmiştir. Ayrıca Osmanlılar, Selçuklulardan aldığı bu mirası devam ettirmekle kalmamış, kendi dönemlerinde medreselerin sayılarını artırmak için yardım ve teşvikte bulunmuştur.

Antalya'daki ilk medrese hakkındaki bilgi İbni Battûta tarafından verilmiştir. Osmanlılar döneminde ise arşiv kayıtları, vakıfnameler, seyahatnameler ve yazılan müstakil eserler sayesinde medreselerin varlığı, işleyiş yapıları, yaşadıkları sorunlar ve buldukları yerler hakkında bilgi sahibi olunabilmiştir.

Medreselerin mimari yapılarına bakıldığında ise genellikle cami yanına veya bitişiğine yapılmış, tek katlı inşa edildiği gibi çift katlı inşa edilenler de olmuştur. Mimari tarz olarak da iç avlular çevresinde, "U" planı ile etrafında öğrenci hücreleri ve dersane olacak şekilde düşünülmüştür.

İmaret Medresesi, Atabey Armağan Medresesi, Karatay Medresesi, Hacı Süleyman Medresesi, Hacı Mehmed'in yaptırdığı medrese, Hacı Abbaszade Hacı Süleyman Medresesi, İsmail Efendi Medresesi, Kasab Hacı Ahmed Medresesi, Hacı Cafer Ağa Medresesi, Murad Ağa Medresesi, Esir Hacı Ali Medresesi, Hacı Hasan Medresesi, Hasan Efendi'nin inşa ettiği medrese, Yusuf Efendi'nin bina eylediği medrese, Hızır Efendi'nin yaptırdığı medrese, Murad Paşa Medresesi, Sefer Ağa Medresesi, Büyülü Minare Medresesi, Hacı Emin Efendi Medresesi, Hatuniye Medresesi ve Şeyh Sinan Camii Medresesi arşiv kayıtlarına göre Antalya merkezde bulunan ve ilk bakışta göze çarpan medreselerdir. Daha kapsamlı bir çalışmada sayının artacağı muhakkaktır. Antalya medreselerinin haricinde Antalya'ya bağlı İstanoz nahiyesinde bulunan medreselere de çalışmada yer verilmiş ve böylelikle Antalya medreselerin işleyiş yapıları ve yaşadıkları sorunlar hakkında daha genel bir kanıya varılmak istenmiştir. Arşiv kayıtlarında ismi geçen İstanoz medreseleri ise; Pınarbaşı Medresesi, Hızır Efendi Medresesi, Mustafa Efendi Medresesi, Emir Sinaneddin Medresesi, Hacı Menlü (Mevlüt) oğlu Ömer Medresesi, Ebu Bekir Ağa Medresesi, Koca Hafız Medresesi, Hacı Mollaoğlu El-Hac Ömer Medresesi ve Şeyh İsmail Efendi Medresesi'dir. İstanoz nahiyesi haricinde Antalyalı birçok âlimi yetiştiren Elmalı kazasına da değinilmiş ve bu kazadaki Ketenci Ömer Paşa Medresesi, Esbak Mir-i Ahur Hacı Mehmed Bey Medresesi ve ismi verilmeyen bir medrese de çalışmaya dâhil edilmiştir. Söz konusu medreseler haricinde farklı eserlerde geçen medreselerin de isimlerine değinilmiştir.

Antalya, İstanoz ve Elmalı medreselerine bakıldığında medreselerdeki müderrislerin çalışmak için bir berat-ı şerife sahip olması gerektiği görülmüştür. Ancak bunun yanı sıra müderris eksikliği olan yerlerde berat sahibi olmayan, fakat halk tarafından hoca veya ulema olduğuna şüphe duyulmayan kimseler görevlendirilmiştir. Vakıflar tarafından finanse edilen medreselerde müderris atamalarında vakıf, mütevellî heyeti, şehrin naibi ve kadısı da etkili olmuştur. Atamalarda yaşanan bazı sorunlar merkeze kadılar ve naibler aracılığıyla bildirilmiş veya bunun tam tersi bir durum olarak naiblerin ve kadıların yolsuzluğu müderrisler tarafından yazılan bir mektupla saraya aktarılmıştır. Bu tür müderris atamalarında yaşanan anlaşmazlıklarda genellikle vakfın gelirleri medreseye gönderilmemiş ve bir kişi tarafından muhafaza edilmesi istenmiştir.

Müderris atamalarında yaşanan anlaşmazlıklarla birlikte 1510-1511 yılları medreselerde asayiş sorunu yaşandığı ve eğitim-öğretimin aksadığı yıllar olmuştur. Bu dönemde ortaya çıkan Şah Kulu isyanı özellikle İstanoz ve Elmalı'da ağır tahribatlara yol açmış ve halkın gözünde medrese talebelerinin saygınlığını kaybetmeye başlamasına neden olmuştur. Ancak daha sonra Anadolu ve Rumeli'den gelen öğrenci heyetleri ile yapılan görüşmeden sonra

medrese talebeleri iade-i itibar kazanabilmiştir. Bu tür bir asayiş problemi 1709 yılında ülkede yaşanan hadiselerle bağlantılı olarak yeniden Antalya'da zuhur etmiş ve hatta 1800'lü yıllarda ortaya çıkan isyanlarda medrese talebelerinin de isyana katıldığı görülmüştür.

Antalya'daki medreselerde eğitim-öğretim faaliyetlerini aksatan diğer bir husus ise muhacirlerin medreselerde misafir edilme hadisesidir. Bu durum saraya birçok kez yazılan arzuhallerle bildirilmiş ve hatta medrese talebelerinin kaldırılmada kaldığı durumun vehametini aktarabilmek için özellikle vurgulanmıştır. Ayrıca yaşanan salgın hastalıklar -İstanos nahiyesinde çıkan çiçek hastalığı- yine medresedeki eğitim-öğretimi engelleyen hususlar olarak görülmüştür.

Genel olarak bakıldığında Antalya'daki medreseler, yaşanan sosyal olaylardan bir hayli etkilenmiş ve medrese içinde yaşanan bazı problemlerin eklenmesiyle de dönem dönem eğitime ara vermek zorunda kalmıştır. Ancak bu hadiseler, medreselerin sayılarını ve vakıfların faaliyetlerini azaltmadığı gibi, hem halkta hem de medreselerde bir toparlanmaya yol açmış ve bunun sonucunda daha sağlıklı bir medrese sisteminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Nitekim Elmalı halkının, Şah Kulu isyanları sonrasında medreseye güvenini kaybetmediğini buralara hibe edilen para, mal ve evler açıkça göstermiştir.

KAYNAKÇA

- Babialı Evrak Odası Evrakı (BEO). 107-8004 (H.26.04.1310)
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA). Yer No: 30-18-1-2. 253/47/13.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi. Evkâf Nezâreti Defterleri (EV.d). 9785/3a (H.20.06.1251).
BOA, Cevdet Tasnifi Maârif (C.MF.). 127/6304 (H.17.11.1276)
BOA. Ali Emiri Tasnifi Sultan III.Ahmed (AE.SAMD.III). 176/17118 (H.05.01.1133)
BOA. Ali Emiri Tasnifi Sultan III.Mustafa (AE.SMST.III). 114/8648 (H.08.11.1187)
BOA. Ali Emiri Tasnifi Sultan III.Selim (AE.SSLM.III). 383/22102 (H.29.12.1207)
BOA. C.EV. 471/23819 (H.29.07.1197)
BOA. C.MF. 134/6656 (H.29.02.1171)
BOA. C.MF. 4/154 (H.27.06.1187)
BOA. C.MF. 46/2293 (23.03.1250)
BOA. C.MF. 53/2647 (H.08.06.1252)
BOA. C.MF. 9/414 (H.29.11.1172)
BOA. Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi (DH.MKT). 1815-49 (H.23.07.1308)
BOA. Dahiliye Nezâreti Muhaberât-ı Umumiye İdaresi (DH.MUİ). 21/35 (25.09.1327)
BOA. Dahiliye Nezâreti Şifre Kalemi (DH.ŞFR.). 229/66 (R.19.09.1314)
BOA. Evkâf (C.EV.). 372/18855 (H.29.06.1268)
BOA. Hariciye Nezâreti Mektubî Kalemi (HR.MKT). 205/69.
BOA. İbnülemin- Şükr ü Şikâyet (İE.ŞKRT). 3/637(H.02.01.1121)
BOA. İbnülemin Tasnifi Evkâf (İE.EV.). 52/5792 (H.11.11.1124)
BOA. İrâde Hususi (İ.HUS.). 5/60 (H.25.04.1310)
BOA. *Maliye Vâridât Muhasebesi Temettuât Defterleri (ML. VRD. TMT. d.)*. 9664/ 53.
BOA. Sadâret - Mektubî Kalemi Umum Vilâyât (A.MKT.UM.). 199/40 (H.12.10.1271)
BOA. Sadâret - Mektubî Mühimme Kalemi (A.MKT.MHM.). 112/31. (H.13.10.1273).
BOA. Yabancı Arşivler Bulgaristan Arşivi (YB.04). 5/80 (21.09.1304)
BOA, Yıldız Perakende. Dahiliye Nezâreti Maruzâtı (Y.PRK.DH.). 10-32 (H.13.10.1315)
BOA. Yıldız Perakende. Umum Vilayetler (Y.PRK.UM). 21/64 (H.28.08.1308)
BOA. C.MF. 136/6765 (H.29.12.1175)
Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA.). 1069-37.
VGMA. 531-569.
VGMA. 531-70.
Adıyeye, Nuri. "Temettuât Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri".
*OTAM*11/11 (2000): 769-823.

124 | Gülşen İstek. 17. ve 20. Yüzyıllar Arasında Arşiv Belgelerine Yansıyan Antalya Medr...

- Akdağ, Mustafa. *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celali İsyancıları*. İstanbul: Barış Kitap, 1999.
- Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1989.
- Atçeken, Zeki - Bedirhan, Yaşar. *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi*. Konya: Eğitim Yayınları, 2012.
- Bakırer, Ömer - Caner, Çağla. "Anadolu Selçuklu Dönemi Yapılarından Medrese ve Camilerde Portal". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü* 10 (Bahar 2009):13-31.
- Bayraktar, Faruk. *İslam Eğitiminde Öğretmen- Öğrenci İlişkileri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1984.
- Bozkurt, Nebi. "Medrese". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28: 338-340. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Çakmak, Abdullah - Yağcı, Mehmet. "Mübârizüddin Ertokuş ve Osmanlı Dönemi Atabey Medresesi Evkafı". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19/1 (Haziran 2017): 59-81.
- Çaycı, Ahmet. "Korkuteli (İstanoz) Tarihi ve Korkuteli Alaaddin Camii Üzerine Bir Araştırma". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 16 (Aralık 2004):107-128.
- Çelik, Şenol. "Teke-ili". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40:344-347. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Demir, Mahmut. "Kösedağ Savaşı Mağlubiyetinin II.Gıyaseddin Keyhüsrev'in Psikolojisine Yansıması: Antalya'daki İmar Faaliyetleri Örneği". *Antalya Kitabı: Selçukludan Cumhuriyet'e Sosyal Bilimlerde Antalya*. edt. Bedia Koçakoğlu v.dğr. 43-54. Antalya: Palet Yayınları, 2018.
- Durgun, Hatice - Özer, Ali Rıza. "Elmalı Şehrinin Vakıflarına Dair Bir Değerlendirme". *Antalya Kitabı: Selçukludan Cumhuriyet'e Sosyal Bilimlerde Antalya*. edt. Bedia Koçakoğlu v.dğr. 130-153. Antalya: Palet Yayınları, 2018.
- Durgun, Hatice. *XIX. Teke Sancağı'na Bağlı Elmalı Kazası'nın Sosyo- Ekonomik Yapısı (1839-1914)*. Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2014.
- Durukan, Aynur. "Anadolu Selçuklu Sanatı Açısından Vakfiyelerin Önemi". *Vakıflar Dergisi* 26,(1997):25-44.
- Ekiz, Abdullah. *Dünden Bugüne Elmalı*. Antalya: Akdeniz Yayınları, 2001.
- Erten, Süleyman Fikri. *Antalya Livâsı Tarihi*. İstanbul: Matbaha-i Amire, 1338- 1340.
- Erten, Süleyman Fikri. *Antalya Tarihi*. Antalya, 1948.
- Ertuğrul, Yasemin. *Antalya Tarihi ve Kültürü*. Bitirme Tezi, Yakın Doğu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı, 2000.
- Evliya Çelebi. *Seyahatname*. haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankoff. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.
- Eyice, Semavi. "Ömer Paşa Külliyesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 34:78-80. Ankara: TDV Yayınları, 2007.
- Gönüllü, Ali Rıza. "Antalya'da İskan Edilen Muhacirler (1878-1923)". *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 26 (2009): 293-325.
- Gündüz, Tufan. *Osmanlı Teşkilat Tarihi*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- İbn Battûta Tancî, Ebû Abdullah Muhammed. *İbni Battûta Seyahatnamesi*. trc. A. Sait Aykut. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000.
- İbn Bîbî. *El-Evamirü'l-Ala'iyye fi'l-Umuril-Ala'iyye (Selçuk- Name)*. trc. Mürsel Öztürk. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.
- İstek, Gülşen. *İlk Yenileşme Döneminde Avusturya'da Eğitim ve Osmanlı Sistemi ile Mukayesesi (1774-1824)*. Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi 2017.
- Karaca, Behset. *XV. Ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2002.
- Kayaoğlu, İsmet. "Selçuklu Vakıflarına Genel Bir Bakış". *Vakıf Haftası Dergisi* 2 (1985) : 22-25.
- Kırmızı, Mete. "Yivli Minare ve Külliyesi". *Antalya 1. Selçuklu Eserleri Semineri Bildirileri (Antalya, 22-23 Mayıs 1986)*. 37-47. Antalya: Antalya Valiliği, Antalya, 1986.

- Kofoğlu, Sait. "Emîr Sinâneddin Medresesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11:145-146. Ankara: TDV Yayınları,1995.
- Köşklü, Zerrin. "Antalya/ Elmalılı Ömer Paşa Külliyesi". *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4/2 (Aralık 2003): 91-124.
- Ortaylı, İlber. *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*. Ankara: Cedit Neşriyat, 2008.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: MEB Yayınları, 1993.
- Sarıçam, İbrahim - Erşahin, Seyfettin. *İslam Medeniyeti Tarihi*. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Şenoğlu, Buket - Ortaçesme, Veli. "Antalya'daki Selçuklu Dönemi Yapılarında Bahçe Mekânının Analizi". *Mediterranean Agricultural Sciences* 29/2 (2016) : 55-63.
- Taneri, Aydın. "Ertokuş". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11:312-313. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Tekindağ, Şehabettin. "Şah Kulu Baba Tekeli İsyanı" . *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi* 3(Aralık 1967): 39.
- Turan, Osman. "Mübârizeddîn Er-Tokuş ve Vakfiyesi". *Bellekten* 11/ 43 (1947): 415-445.
- Uzunçarşılı, İbrahim Hakkı. *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*. Ankara: TTK Yayınları, 1988.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1969.
- Ünal, Rahmi Hüseyin. *Osmanlı Öncesi Anadolu- Türk Mimarisinde Taçkapılar*. İzmir Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1982.
- Yıldız, Hatip. *Osmanlı Yenileşme Döneminde Diyarbekir Vilayetinde Eğitim (1870-1920)*. Ankara: TTK Yayınları, 2014.
- Yılmaz, Leyla. *Antalya: Bir Orta Çağ Türk Şehrinin Mimarlık Mirası ve Şehir Dokusu (16. Yüzyılın Sonuna Kadar)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2002.
- Yıldız, Tuba Meryem. 1839- 1917 Arası İstanos (Korkuteli)'un İdari, Sosyal ve Ekonomik Durumu. Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2018.
- Zengin, Zeki Salih. *II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.